

आर्षग्रन्थावली ।

अथर्व वेदीय-

निघण्टुः

कौत्सव्यमुनि प्रणीतः ।

सम्पादक—पं० राजाराम प्रोफैसर
डी० ए० वी० कालेज लाहौर ।

सन् १९२१ ई०, सं० १९७८ वि०

मैनेजर हरभगवान शर्म्मा के अधिकार से वाम्बे मैशीन प्रैस लाहौर में पं० राजारामजी के लिए छपा ।

प्रथमवार १००० प्रति

मूल्य ॥=)

ओ३म्

भूमिका।

वेद संसार के सकल साहित्य में प्राचीनतम ग्रंथ है। यह देशी तथा विदेशी विद्वानों का स्वीकृत सिद्धान्त है। सर्गारम्भ में यही एक ज्ञान था, जिस के द्वारा आदि में लोगों को ज्ञान हुआ यह हमारा युक्ति तथा प्रमाण सिद्ध स्थिर सिद्धान्त है। यही वेद ऋग्, यजुः, साम तथा अथर्व इन चार नामों से प्रसिद्ध है। प्राचीन साहित्य से यह भी निश्चय होता है, कि पुराकाल में वेदाध्ययन के सुभीते के लिये प्रति वेद के शिक्षा कल्पादि ६ अङ्ग भी रचे गये थे। यह "कौत्सव्य निघण्टुः" नामक ग्रंथ अथर्ववेद सम्बन्धी है। यह पुस्तक अथर्व परिशिष्टों में आया है। समग्र अथर्व परिशिष्ट ७२ हैं और यह पुस्तक उस में ४८ वां है। इन परिशिष्टों की ठीक निर्म्माण तिथि बताना कठिन है, तो भी यह कहा जा सकता है कि ये परिशिष्ट बहुत प्राचीन हैं। सायण, हेमाद्रि, तथा कौशिक सूत्र भाष्यकर्ता केशव ने इन्हें अपने २ लेखों में उद्धृत किया है।

परिशिष्टान्तर्गत यह पुस्तक भी बहुत उपयोगी है। यद्यपि यह ग्रंथ ऋग्वेदीय निघण्टु से बहुत मिलता है, तथापि इस में कई पद नवीन भी हैं जो मंत्रार्थ समझने में बहुत सहायक है।

कौत्सव्य कौन है } इस निघण्टु के कर्त्ता आचार्य कौत्सव्य का काल बताना कठिन है। हम ने समग्र मुद्रित आर्ष साहित्य में यह नाम ढूंढा है परन्तु इस नाम के आचार्य का पता कहीं भी नहीं मिला। प्रथम वार इस ग्रंथ का वर्णन मार्टिन हाग (Martin Haug) ने Indische studien book 9th १८६५ सन् के पृ० १७५ पर किया है। उस ने इस ग्रंथ को प्रथम १८६४ ई० में बड़ोदा के एक पुस्तकालय में पं० चिन्तामन शास्त्री के उद्योग से देखा था।

द्वितीय वार इस का वर्णन Baltimore निवासी प्रो० ब्लूम फील्ड ने अमेरिकन जर्नल औफ और्यण्टल सोसाइटी में किया है (देखो J. A. O. S. Vol. 15. Psoceeding of 1890 P. 48) उस लेख में ब्लूमफील्ड ने यास्क निघण्टु के पदों से तुलना करके एक तुलनात्मक पद सूची भी दी है।

अन्त में प्रो० वेवर और प्रो० ब्लूमफील्ड की प्रेरणा से जर्मनी में J. V. Negelein और अमेरिका में G. M. Bolling ने समग्र अ० परिशिष्टों का सम्पादन आरम्भ किया। भिन्न २ स्थान निवासी दोनों लेखकों को जब यह पता लगा, कि हम दोनों इस एक ग्रंथ को ही सम्पादन कर रहे हैं, तो वे दोनों मिले और मिल कर उन्हों ने ७२ परिशिष्ट युक्त The Pari-sistas of the Atharr-veda नामक ग्रंथ रोमन लिपि में १९०९ ई० में लीपज़िग (Leip-zeg) में छपवाया था, जिस के अन्तर्गत ४८ वां ग्रंथ यह हमारा कौत्सव्य निघण्टुः है।

इस पुस्तक को वेदोपयोगी जान पं० भगवद्दत्तजी ने मुझे कहा कि यदि यह ग्रंथ नागरी लिपि में छप जाय तो बड़ा लाभ होगा। इस बात को अनुभव कर उन्हों ने कौत्सव्य निघण्टुः के सम्पादक प्रो० बोलिङ्ग को इस ग्रंथ को देवनागरी में छपवाने की स्वीकृति के लिये पत्र अमेरिका में लिखा। जिस का हर्षजनक उत्तर उन्हों ने यह दिया।

"Do I understand correctly that you wish to reprint those too in devanagari. I should, of course, be very glad to have you do so. and Presume that professor V. Negelein would feel the same.

इस स्वीकृति के आने पर पं० भगवद्दत्तजी की अनुमति से इस ग्रंथ की प्रतिलिपि का कार्य्य मैंने स्वीकार किया, जिस का फल यह ग्रंथ है।

इस पुस्तक में भिन्न २ पदों के १४८ गण हैं। बोलिङ्ग ने भी इन पदों का परिवर्त्तन कहीं नहीं किया प्रत्युत जैसा लिखित ग्रंथ

में मिला है उसे बिना परिवर्त्तन उस ने रक्खा है और बन्धनी ( ) में जो पद उस ने दिये हैं, वे वे हैं जिन का अर्थ उसे कुछ नहीं पता लगा।

इस ग्रंथ सम्पादन में बोलिङ्ग ने A B. E. M. T. U. X. नामक ७ मूल अन्य लिखित पुस्तकों की सहायता ली है। इन लिखित ग्रंथों के इतिहास के लिये (देखो Bolling तथा Negelein द्वारा सम्पादित अथर्व परिशिष्ट की भूमिका पृ० १० से २० पर्य्यन्त) हम ने पाठ भेदों के लिये नीचे क्रम से A. B. आदि लिखित पुस्तकों के नामों को "क, ख,ग,घ,च, छ, ज," में बदला है।

मैं पं० राजाराम जी शास्त्री प्रो० डी. ए. वी. कालेज का धन्यवाद करता हूं, जिन्हों ने वैदिक साहित्य से अपना अगाढ़ प्रेम दिखा कर इस अप्रसिद्ध ग्रंथ को अपनी आर्ष ग्रंथावली में छापा है।

अन्त में अपने विद्यार्थी महा० गोकुलचन्द जी का भी मैं अनुगृहीत हूं जिन्हों ने इस पुस्तक की पद सूची बनाने में मेरी सहायता की है।

मुझे पूर्ण आशा है कि अथर्ववेदाध्यायी इस ग्रंथ से बहुत लाभ उठायेंगे—

४ आश्विन् सं० १९७८

रिसर्च विभाग द.ऐ.वै. कालेज लाहौर।

रामगोपाल

कौत्सव्याकरणनिघण्टु

(१) ओं अथर्वणे नमः ।

१ ख. में नहीं ।

(२) [पचति । पचते । अशनशि । सिस्रते । गमेः । वायि । चायि ॥ १ ॥ व्यापि । चक्रि । देवा चष्टे । अव चाकशत् । व्यानशे । त्रिपि निपामयत्योः । योष्टिः सप्ते च ॥ २ ॥ रिञ्जति ।]

(२) ख. पश्चति । च. छ. पशति । ख. अशशि । ग. तिस्रते । ख. वापि । वाये । च. छ. देपा चष्टे । क. ग. अव वाकशत् । ख. अव चाकशत् । ख. च. छ. व्यानशि । क. ग. योष्टि ख. च. छ. सप्ते च, नहीं है । ख. च. छ. ऋञ्जन्ति । अत्यन्त भ्रष्ट-पाठ-युक्त वाक्य । तुल० निघ० ॥ २ । १८ ॥ ३ । ११ ।

(३) वश्मि । वश्मि । उश्मसि । अव वेति । वाञ्छति । वेष्टि । वनोति । जुपते । हर्यति । आ चके । उशिक् । मन्यते । अछान्त्सुः । कामे । छन्त्सत् । चाकनत् । चकमानः । कनति । कानिपत् ॥ ३ ॥

(३) देखो निघ. २ । ६ । ज. वश्मि के लिये । वश्मि । उश्मसि वस्यति । अस्मति, । ख. च. घ. वस्मति । अस्मति । ख. च. छ. वेष्टि नहीं है । क. ख. ग. च. छ. चिनोति । ख. च. छ. पुषतो । क. ग. आ शके ख. अजाके, छ. आजके; छ अजके। ज. च. छ. मन्यंते । क. ग. छांसुः, ख. छांसु, च. छसु, छ. छंसु । ख. च. छ. छमसु; क. ग. मसु । ख. चाक्रवत् । क. ग. च. छ. केतति, ख. केवति । क. ख. ग. च. छ. कमेः ।

(४) मिमेति ॥ ४ ॥ नर्दति । ध्वनति ।

(४) क. ख. ग. च. छ. मीमेति, क. ग. च. छ. कर्धति, ख. कर्द्धति । ख. धनति ।

(५) ध्वंसते । [कृणति । किंशक्ते ।]

(५) ज. ध्वंसंते; ख. ध्वंशते; च. छ. ध्वंशेते, सम्भवतः किरति-। किरणे ॥

(६) वनति । भनति । [स्तर्पति]। स्फूर्जति ।

(६) क. ग. वननि । ख. भवति । क. ग. स्तार्पति; ख. सर्पति, कदाचित् सर्जति पाठ ॥

(७) ह्लादते । [निर्ऋते ।] ह्लादयति ।

(७) ज. ह्लादंते; ह्लादयेति; च. ह्लाददते । ख. ऋति; च. ऋर्ऋति; छ. में नहीं है । ख. क्लादयति ।

(८) शब्दयति ।

(८) कदाचित् ४ और ६ के गण का है ।

(९) अर्च [ति] । अर्चति । रेभति । गायति । जल्पति । स्तोभति । स्तौति । यौति । रौति । नौति । गदति । नदति । भनति । भनते । [तत्रते ।] पणते । पणस्यति । पणायते । भन्दते । [यत्रस्यते । कृकुंधंपात्] । कृपण्यति । धमति । सपति । पम्रिक्षाः । गूर्धयति । वेदयति । वादयति ॥ ५ ॥ वल्गूयति । महयति । मंत्र[य]ते । सेवते । पृच्छति ॥ ६ ॥ छन्दति । शशमानः । जरते । [छरति ।] वेनति । वन्दते ।

(९) तुलना करो निघ० ३ । १४। ख. अर्च नहीं। च. अर्च्यति; ख. अति । क. ख. ग. च. छ. रेफति । ज. ख. च. छ. गल्पति । क. ग. रौति नहीं; च. शैति । क. ख.ग.च.छ. भवते। ख. में नहीं, पणते; च.छ. यत्रते; ज. पल्लते । यत्रते । ब. यत्रस्यते । क. ख. ग. च. छ. पलायते । क. ग. भद्रते; ख. भांदते, च. छ. भाउते । ख. में यत्रस्यते नहीं । च. छ. कृकुधंपपात्; ख. कृत्स्नं धंपात् । क. ग. च. छ. कृपणयते; ख. कृपप्यति । क. ख. ग. च. छ. धूमति। क. ख. च. छ. स्वपति; ग. में यह नहीं । क. ग. पपृक्षात; ख. पपृच्छा; च. छ. पमृक्षात ।

क. ख. ग च. छ. गूर्दयति। ख. में यह नहीं ॥५॥ ज. ख. च. छ. वलायति। क. ग. महति; ख. मनि; च. छ. मति; मदति (भी पढ़ा जाता है च. छ. पृछति। पृछति; ख. पृछति ॥ २ ॥ ख. च. छ. छन्दासि। क. ग. शसमान; च. छ. शसमानः; ख. चासपानः। क. ग. च. छ. जरति; ख. रजति। क. ग. ज्ञरति। क. ख. ग. च. छ. वैनति। क. ग. च. छ. वंदति; ख. वदति ॥

(१०) इरज्यति। इरज्यति ॥ ७ ॥ विषेम। दुवस्यति। नमस्यति। विवासति। ऋध्नोति। ऋणद्धि। ऋच्छति।

(१०) तुलना करो निघ० ३।५। घ. ईरते अधिक देता है। स्तोभते। च. छ. इरद्यति। इरयति। ईरद्यति; ख. इरयति। २; क. ग. ईरयति ॥ ख. च. छ. मिवेम; ज. सिवेम। क. ख. ग. छ. दुहस्यति; च. दुहतस्यति ॥ क. ग. वनस्यति; च. छ. नमश्यति। क. ख. ग. च. छ. पिपासति। च. छ. रुणद्धि। घ. ऋछते।

(११) परि स्रव। परि-स्रव ॥ ८ ॥ पवस्व। अभ्यर्ष। आशिपः।

(११) तुलना करो निघ० ३। २१। घ. परि स्तव। परिश्रव। ख. में नहीं ॥८॥ ख. च. छ. पवस्वः। ख. च. छ. अन्यथा। क. ग. च. छ. आसुसे; ख. आसुसे।

(१२) ईमहे। ईमहे। यामि। मन्महे। दद्धि। पूर्धि। शग्धि। मिमीहि। रिरीहि। रिरिद्धि। मिमिद्धि। पीपरत्। यंतारः। इषुध्यति। वनेमहि। मनामहे। याचते।

(१२) तुलना करो निघ० ३। १९। क. ग. च. छ. प्रथम ईमहे के लिये श्रमीछते; ख. तीर्भांछते। क. च. छ. दग्धि; ख. दग्धे; ग. दग्धि ॥ ख. च. छ. मूर्द्धि ॥ च. छ. सग्धि; ख. सिग्धि। ख. सिमीहि; क. ग. च. छ. सिसीहि ॥ क. ग. च. छ. दिदिग्धि। ख. दिदिग्वि। क. ग. मिमिट्टि; ख. मिमिद्धि; च. मिमिग्धि; घ. मिमिधि; च. छ. (योजन करो) मिमिद्धि ॥ ख. च. छ. पिपीरत्। क. ख. ग. च. छ.

इयंतारम् ॥ क. ग. इवुध्यति; च. छ. इयुध्यति; ख. युद्धति ॥ च. छ. वनोमहि; ख. नोमत्वि ॥ ख. यावयते ।

(१३) [दासति ।] दासति ॥ ९ ॥ दाशति । शिक्षति । महते । पृणाति । राति । रासति । प्राति । तुञ्जति । [मत्स्यति ।] ददाति ।

(१३) तुलना करो निघ० ३ । २० । ख. में नहीं ॥ ९ ॥ क. ग. दाशति । क्षरति; च. दासति । क्षति; छ. दासति । रक्षति; ख. लेरक्षति । क. ग. च. छ. प्रिणाति ; ख. ग. (साथ जोड़ी) प्रीणाति ; च. छ. (जोड़ो) प्रिणाति ॥ क. ख. ग. च. छ. भुंजति ।

(१४) उरुष्यति । उरुष्यति ॥१०॥ पिपर्त्ति । पारयति । पाति । पासति । प्राति । तुञ्जति । पृणाति । रक्षे ।

(१४) ख. परयति ॥ क. ख. ग. च. छ. भुंजति ।

(१५) [आ वयति ।] आ वयति । भर्वति । बभस्ति । वेनति । वेति । वेवेष्टि । अविष्यन् । [प्रग] प्साति । वप्सति । भसथः । बध्धाम् ।

(१५) तुलना करो निघ० २ । ८ ॥ ख. च. छ. भर्थति । क. ग. विभस्ति; च. छ. विभस्ति ; ख. विभस्रि । क. ग. च. छ. वेनस्ति ; ख. विनस्ति ॥ क. ख. ग. च. छ. भविष्यति, अविष्यन् के स्थान पर । क. ग. च. छ. भासथ; ख. भासंथ ॥ क. ग. शब्दं ख. च. छ. शब्दाम

(१६) [वदति । आदेति । तिरति । त्विष्यति । हिनोति । वृद्धेः ।]

(१६) कदाचित् प्रथम दो पद १५ गण के हैं और उन्हें ऐसे पढ़ना चाहिये मदति । आदने ।

(१७) [उत्पपीति । उत्पपीति ॥ ११॥ तपति । पिप्पहु । सेहोति । युग्भिदि भेदयोजनयोश्च ।]

(१७) ग. उत्पत्तीति ॥ ख. उत्पयीत; ग. च. छ. में नहीं । ख. पतति ख. थिपहु; छ. पिप्यहु । ख. युग्भिदि भेदयोजयनयोश् ; छ. युग्भिदि भेदयोजयनयोश् ; च. युभिदि भेदनयोजनयोश् ॥

(१८) हेडते । हेडते ॥१२॥ भामते । हूणीयते । भीणाति भ्रेषते । दोधति । हेडः । हरः । हूणिः । त्यजः । भाम॥ मन्युः । क्रोधे नामानि च क्रोधस्य ॥

(१८) तुलना करो निघ० २ । १२–११ । च. छ. नहीं है, हेडते । ख. धामते । क. ग. च. छ. भ्रेसते; ख. भसते । क. ग. दोधते; ख.च.छ. दाधते । ख. च. छ. हेड । ख. च. छ. हर । च. छ हूणि; ख. हणि । क. ग. युजः ; ख. च. छ. पजः । ख. भ्राम ; च. छ. भाम क. च, छ. क्रुधः (क्रोध के लिये); ख. ग. क्रुद्धः ।

(१९) श्नथति । श्नथति ॥ १३ ॥ [दोवति । कुर्वति ।] तूर्वति । [मनुष्यति । धनुष्यति ।] भृणति । मृणाति । भृज्जति । अमति । तृणेढि । दभ्नोति । [शूषति ।] ध्वरति । धूर्वति । कृन्तति । श्वसति । स्नेह[य]ति । मृद्नाति । [स्रध्नाति ।] दासति । स्तृणुते । स्तरते । [कृणाति ।] नि तोजति । नि वपति । [अमति । रिति] । यातयते । आखण्डल । तडित् । हिंसायाम् ।

(१९) तुलना करो निघ० २।१९। क. अह्नति । अह्नति । ख. अह्नति।२; ग. अह्नति; च. छ. अह्नति । अह्नति । ख. में नहीं ॥१३॥ ख. इदावति । क, ख. ग. च. छ. तुर्वति । घ. नहीं धनुष्यति । क. ख. ग. च. छ. ऋणाति । क.ग. ऋणाति । क. ग. च. छ. मृज्नाति; ख. मज्नति । क.ख. ग. छ. द्रध्नाति; च. दध्नुति । ख. सूपति । ख. स्वसति; खसति । क. ग. च. छ. मृद्नोति; ख. मृह्नोति । ख. स्रध्नाति । ख. में स्तरते नहीं । ख. कृणति । क.ग.च. छ. नि तोयति; ख. नि तोपति । ख. च. छ. पातयते । क. ख. आखण्डलात् ; ग,च. छ. अखण्डलान् ।

(२०) इनद्धि । इनद्धि ।॥ १४ ॥ स्वरति । हृष्यति । पथति । सृजति । ज्योतते । द्योतते । [द्योप्यते ।] भ्राजते । भ्राशते । दीदयति । साधते । द्युमत् । जमत् । कल्मलीकिनम् । मल्मला-

भवन् । जञ्जणाभवन् । अर्चिः । शोचिः । तपः । तेजः । हरः । शृङ्गाणि । ज्वले । ज्वलतश्च नामानि ।

(२०) तुलना करो निघ० १। १६-१७ ॥ क. ग. अ इनद्धि । अ इनद्धि ; ख. अ इनद्धि । अनाद्धि; च. छ. अ इनद्धि । अ इनज्जि; परन्तु Ditto graphy की मूल में तुलना करो । ६१, ख. ॥ ४ ॥ क. ख. हृष्यति, कदाचित् पढ़ो प्रथति । ख. सृजति । पचति । क. ग. घोष्यते के स्थान में ज्येष्यते ; ख. में नहीं । क. ग. च. छ. भ्रासते ; ख. में नहीं । च. छ. द्युम जवत् ; ख. क्रम जवेत् । क. ग. कर्मरीकालम् ; ख. च. छ. कर्मलीकालम् । क. ग. च. छ. मर्मलाभवम् । ख. कमर्मलाभतम् । ज. ख. च. छ. जञ्जलाभवम ॥

(२१) [इरज्यति ।] इरज्यति ॥ १५ ॥ पत्यते । क्षयति । राजति । ईश्वरे ।

(२१) तुलना करो निघ० २ । २१ ॥ क. ग. इरष्यति : इरथभिः च. में नहीं ; छ. इरयति । ख. में नहीं ॥ १५ ॥ क. ख. ग. च छ. पच्यति । क. ग. में ईश्वरे के स्थान पर इक्षतेः ख. च. छ. इस्वते ॥

(२२) [स्वस्त्ययलेपी । स्वपे ।]

(२२) सम्भवतः अशुद्धि है तुलना करो नि० ३ । २२ । ख. स्वस्त्ययलपि । क. ग. स्वये ।

(२३) सिषक्ति । सेचति । सेचते ।

(२३) ख. सेचते के लिये सिचते । शुद्ध करने में संशय है । सिषक्ति । सचति । सचते । वा सिषक्ति । (सचति । सचते) सेचति । सेचने । हो सकता है ॥

(२४) [अविमस्ते ।] अभि दासते । अभि मन्यते ।

(२४) ख. अविशस्ते । ख. छ. रभिदासते : च. अभिदासत । ख. च. छ. रभिमन्यते ।

(२५) बिभर्ति । दधाति । धारयते ।

(२५) ख. च. छ. दधती ।

(२६) हृणीय (ते) । भृणीयते ।

(२६) ख. हणीय ; च. हणीय ; घ. हूणीय । क. ख. ग. च. छ. पृणीयते ।

(२७) वादयते । पुनाति । पणायति । पूजयति वदति । [कुसि हूर्चि । सासुद्यति ।] श्लाघायाम् ।

(२७) ख. वादयते नहीं । क. ख. ग. पाणायति ; च. छ. पाणायती । च. छ. कुत्सी । च. छ. सासुद्यती । निघ० ३ । १४ वाजयति । पणते और मदति देता है ।

(२८) सूक्षति । [रादले । व्युच्छति । रप्रसादे । शरुलिप्सायाम् । मुक्षति ।] सादरे । [व्युच्छति । अप्रमादे । शरुलिप्सायाम् । व्याखदि । पृथग्भावे ओषधि-किच्छ्रजीवने । दशस्यति । द्रोहे । पीयति । स्पर्धायाम् । वक्षति । निवासे । इष्टादि । स्वादने ।]

(२८) क. ख. ग. च. छ. स्तक्षति । क. ग. रप्रासादे । क. ग. सरुलिप्सायाम् ; ख. सरुलिसायाम् ; च. छ. रसरुलिप्सायाम् ; क. ख. ग. च. छ. रप्रमोद । क. ग. ऋतूलिप्सायाम् । च. छ. ऋऋलिप्सायाम् । ख ऋप्सायाम , Preceded by a dittography beginning ऋसी । हूर्चि and showing the same variants. ख. व्यापदि क. ग. ओषधि- ; ख. उंषदि- । ; च. छ. ओखदि-ख.-कृच्छरजीवने । क. छ. दसस्यति ; ख दसस्पति ; ग. सदस्यति ; दसप्सति । च. छ. द्रोहे ॥ ख. पीर्यत्ति ; और जिर्वाति ३२ में नहीं ॥

(२९) पिपति । पाने ॥

(३०) धिनोति । प्रीतौ ॥

(३१) जिन्वति । उभयत्र ॥

(३१) ज. च. छ. जिस्वति ।

क. रुभयत्र ; च. छ. रुभर्यत्र ।

(३२) जिघर्त्ति । सेचने ॥

(३२) च. छ. जीर्घति । छ. सेचसे ।

(३३) विस्वति । विस्याप्ये ॥

(३३) ख. विस्यपौ; ग. विस्यापे ; च. विस्पाप्ये ।

(३४) गोपायति । गोपने ।

(३४) ज. ख. रौष्यति; च. छ. रोष्यति । क. ग. गोपाते ; ख. गोपति ; च. छ. गोपते ॥

(३५) शुम्भति । शोभते ।

(३५) क. ख. ग. च. छ. स्तम्भति ; क. ग. च. छ. सौभते ; ख. सोभति ।

(३६) मुञ्चति । शुद्धौ च ।

(३७) शर्धति । ध्वंसने ।

(३७) च. छ. ध्वंलने ख. ध्वति ।

(३८) मृदति । सुखने ।

(३८) ख. सुखत ।

(३९) चक्षुरिर्भर्माहत । दर्शिहाम ।

(३९) क. ग. च. छ. चक्षुरिर् । ख. माहरते । क.ख.ग.च.छ. दर्शि हाने । प्रथम दो अक्षर ४१ गण से बदले गये हैं माहते अशुद्ध है।

(४०) विन्दति । लाभे ।

(४१) पुष्यति । वृद्धौ ।

(४२) कोभति, क्षये, दस्यति च ।

(४२) ख. कोशवति ।

(४३) [स्रोशित च । लितगुतौ ।]

(४३) ख. स्रेशित च ; ग. स्रोसित च । ख. लितहुतौ ; ग. च. छ. लितगुतौ । सम्भवतः श्रोपति.....गुप्तौ ।

(४४) ऋञ्जति । [पार्जन्यः ।] ऋजुगमने ।

(४४) ख. कुंजति । ऋजति । ख. पर्जन्य, ग. च. छ. पार्जन्य । ख. ऋजूंगमने ।

(४५) [वाचौष्टयति, विलासे ।]

(४५) क. ग. वाचोष्टयति । छ. विलासें । सम्भवतः—वा ॥ चेष्टयति ॥

(४६) रदति, खनने ।

ख. खननि, च. खनते ।

(४७) [सेवति । आ क्रोशति, स्पर्शे ।]

क. ग. च. छ. राक्रोशति ; ख. राक्रे । पति । यहां और ४९ में लक्षण युक्त नहीं ।

(४८) नसति, नंचते ।

क. ग. नर्चति । सम्भवतः नशति, नंशने ।

(४९) जिघर्ति । ग्रहणे । गिरणे च ।

ख. छ. जीघर्ति ; च. जीर्घति ।

(५०) मन्दति, तृप्तौ ।

ख. मंदति । क. ग. स्तृप्तौ ; ख. च. छ. स्तृप्तौ ।

(५१) [अमनि, भावने ।]

(५२) चक्रति, प्रतिवेदने ।

ख. नति है चक्रति के स्थान में ।

(५३) जक्षति, क्षुत्सहने ।

क. ग. ऋत्सहने ; ख. च. छ. रुत्सहनें

(५४) श्लिष्यति, आश्लेषे ।

ख. क्ष्मिष्यति । क. ग. च. छ. राश्लेषे ; ख. रारा श्लेषे ; हम ने यह पद और प्रेप्सायाम् आगे पीछे किया है ।

(५५) भजति, प्रेप्सायाम् ।

(५५) क. ग. प्रेलिप्सायाम् ।

(५६) सेवति, सेवायाम् ।

(५७) ह्लादयति, शीतीभावने ।

क. ग. च. छ. सीतोभावने; ख. शीनोभावेतं ।

(५८) काशति, प्रकाशने ।

क. ख. ग. च. छ. कांसति । ख. च. छ. प्रकासने ।

(५९) [दानपनुपरिवस्यते ।]

(५९) ख. नादपनुपरि । वस्यते ।

(६०) रोदसी ॥ १६ ॥ रोदसी । रोधसी । क्षोणी । स्वधे । पुरंधी । ऋतावृतौ । प्रपित्वे । प्रतिष्ठे । प्रशस्ये । उरूची । [सान्तापे] । रजसी । विषाणे । धिष्ण्ये । गभीरे । गम्भीरे ॥ १७ ॥ ओष्यौ । चम्वौ । नप्त्यौ । नप्त्यौ ॥ १८ ॥ पार्श्वौ । दूरे अन्ते । अनन्ते । द्यावापृथिव्योः ।

(६०) तुलना करो निघ० ३ । ३० ॥

क. ग. रोदते; ख. च. छ. रोदसे । ख. । २६; क. ग. में नहीं । क. ग. च. छ. रोदसी । रोदधी; ख. सेदसा । धी । च. स्वचे । क. ग. पुरंधी, ख. पुन; च. पुरंचि; छ. पुरक्षि । क. ग. च. छ. ऋतावृतो । क. ग. प्रतिष्ठो क. ख. ग. च. छ. प्रसस्ये । क. ख. ग. च. छ. रजति । क. ग. च. छ. विषाणो, विराम नहीं । क. धिष्णवे । ख. च. छ. गभीरे है गभीरे के स्थान पर । क. ग. च. छ. उत्यौ; ख. ऊवै । क. ख. ग. च. छ. वंचौ । ख. वप्त्यौं नंपौम्, च. छ. नप्त्यौ, नंप्त्यौ । क. ग. च. छ. पाष्टयौ,

पाष्टौ, ख. पाप्पौ। पाष्ठौ । क. ग. सारे । अंते ।; ख. सरे। अंते। अंते; च. छ. सरे अन्ने । क. ग. द्यावापृथिव्यौ; ख. द्यावापृथिव्यौ च. छ. द्यावापृथिव्यौ।

(६१) अपः। अपः ॥ १९ ॥ अम्रः। दंसः। वेपः। [वेदः।] वेषः। विष्ठी। व्रतम्। कर्वरम्। शकम। क्रतुः। करणानि। करांसि। करिक्रत्। करन्ती। चक्रत्। कर्तुम्। कर्ता। कर्तवे। [थलित। हिंसायाम्। इनद्धि।] धीः। सवः। शमी। शक्तिः। शिल्पम्। कर्मणः।

(६१) तुलना करो निघ० २। १॥ क. ग. अपः। आपः, ख. च. छ. अंपः। अपः। ख.। १८। ख. अमः; ग. अमः; च. में नहीं। क. ग. वेदः नहीं। ख. च. छ. विष्टी। क. ग, शर्म, ख. च. छ. सर्म। क. ख. ग. च. छ. कर्तुः। ज. छ. करांसी; ख. च. करासी। क. ख. ग. छ. करिक्रत् नहीं। क. ग. चक्रतुं; ख. च. छ. चक्रतु । क. ख. ग. च. छ. कर्तुः । क. ख. थलिता। ख हंसायाम्। इनद्धि; क. ग. में नहीं १९–२० की उक्तानुक्त विधिः। क. धी वासः; ग; धी वसाः; ख. धी सवे; च. छ. धी सवाः; क. ग. शमी शर्की; ख. च. छ. समी सर्कि। ख. च. छ. सिल्पं।

(६२) अस्रेमा। अस्रेमा ॥ २० ॥ अनेद्यः। अनिन्द्यः। अनभिशस्तिः। अनवद्यः। उक्थ्यः। सुनीथः। पाकः। प्रशस्य(स्य)।

(६२) तुलना करो निघ० ३। ८ ॥ क. ख. अश्रेमाः। अस्रेमाः; ख आश्रमा। आश्रमाः, च. छ. आश्रमाः। आश्रमाः। च. अङ्कों के अनन्तर साथ लगाता है। आंगः। एनः। एहः। रिपुं। दुरितं. अशस्ति, अमलं, वृजिनम्। अवद्यानि। क. ख. ग. च. छ. पद्यः अनेद्यः के लिये। क. ग. अनभिशस्ति; ख. च. छ. अनभिशस्तिं। क. ख. च. छ. उक्थः; ख. उक्थः। क. ग. च. छ. सपुनः; ख. सपुताः। ख. पाकाः। क. प्रशस्या।

(६३) आगः । आगः । एनः । अंहः । रिपुः । दुरितम् । अशस्तिः(:) शमलम् । वृजिनम् । अघस्य ।

(६३) क. असः । आगः; ख. आसा । आगः ग. च. छ. आसः । आगः । ख. पूनः । ख. एंहः । क. ख. ग. च. छ. रिपुं । क. ग. दुरिजं; च. दुरित । ख. अमलं; च. छ. समलं । ख. च. छ. अवद्यस्य ॥

(६४) शिम्बाता । शिम्बाता ॥ २१ ॥ शतरा । शातवन्ता । शिल्पम् । शेवृधम् । स्यूमकं । मयः । द्योतनम् । सुदिनम् । शूषम् । द्युम्नम् । इन्द्रियम् । शेवम् । शिवम् । शुनम् । शं । भेषजम् । जलाषम् । सुखस्य ॥

(६४) तुलना करो निघ० ३ । ६ ॥ क. ग. च. छ. सिप्रता; ख. सिपत । क. ग. सिप्यते; ख. तिप्यता, च. सिप्पता; छ. सिप्यता । क. ख. ग. च. छ. शपातारः । क. ख. च. छ. नवता; ख. वनेतरा । क. ग. च. छ. सैंदधवं; ख. सौवं । क. ग. शूगोकं; ख. भू । गोकं: च. छ. प्लूगोकम्; क. ख. ग. च. छ. अयं: ख. द्योतवं; सम्भवतः पढ़ो स्योनम् । क. ग. सुदिवं: ख. सुदितंमं । क. ग. च. छ. सुखं: ख. सुख । ख. शं । क. ग. छ. शिरम् शेवं के स्थान पर: ख. शीरं; च. शिरः । ख. शिवम् नहीं; क. ग. च. छ. सिरं । क. ग. च. छ. संभेषजं: ख. समेषजं । ख. जलाखं ॥

(६५) निर्ऋतिः । निर्ऋतिः । ॥ २२ ॥ कृच्छ्रम् । तृप्रम् । दुःखस्य ।

(६५) क. ग. निंऋति । निर्ऋति; ख. तिर्ऋतिः; च. छ. निर्ऋति । निर्ऋति । ख. च. तृप्रं । क. ख. ग. दुखस्य ॥

(६६) (तुवि) तुवि । पुरु । भूरि । शश्वत् । विश्वम् । व्यानशिः । व्योमनी । शतम् । सहस्रम् । अयुतम् । नियुतम् । प्रयुतम् ।

अर्बुदम्। अत्यर्बुदम्। असंख्येयम्। सरिरम्। बह्वोः ॥

(६६) तुलना करो निघ० ३। १ ॥ ख. तुवि नहीं; च. छ. पुवि अधिक है। क. ग. छ. पुरि। प्लुरि। पुरु के लिये; ख. पुरि. स्तुरि; च. पुरि। प्लुवि। क.ग.च.छ. भ्लरि, ख. सश्चत्; च.छ. सश्वत्, ग. में नहीं। ख. विश्वेः क. ग. शश्वम्। क. ग.. व्यनीनशः; च.. छ.. व्यनीनशत्; ख. व्येमीनदात्। छ. नितं, नियुतम् के स्थान पर। च. प्रमुतं। ख. सरिदम्। क. ग. बहुः; ख. च. छ. बहु।

(६७) ऋहन्। ऋहन्। निघृष्वः। कृशमः। मायुकः। प्रतिष्ठा। कृधुकः। दहरकः। वम्रकः। अर्भकः। [अथुराणः]। ह्रस्वस्य ॥

(६७) तुलना करो निघ० ३। २ ॥ क. ग. दनुः। ऋतु; ख. दतुः। ऋतुः, च.छ. दतुः। ऋतु। क.ग. निष्कृस्य। ख. निःतृष्य; च.छ. निष्कृष्य। क. ख. ग. च. छ. प्रतिष्ठी। ख. च. छ. पृथुकः; क. ग. पृथक्। क. ग. वर्मकः, वम्रकः के स्थान पर, ख. च. छ. वर्भकः। ख. अथणः, च. अफराणः, छ. अप्यराणः।

(६८) महः। महः। ब्रध्नः। ऋष्वः। उक्षः। उक्षितः। गभीरः। अम्बः। तन्यसः। ऋभुक्षा। उक्षा। [उक्षिता।] विद्यायाः। यह्वः। उरु। बृहत्। अम्भृणः। विरप्शी। अद्भुतः। [वविपिपुः। वरिपीः]। महतः।

(६८) तुलना करो निघ० ३।३॥ क.ग.छ. मनः; ख मतः; च. मन। ख. च.छ. महः नहीं। क.ग. ब्रह्मन्, च. ब्रंधः। क.ख.ग. च.छ. ऋभुष्टः। क.ग. जक्षः उक्षः के लिये। ख. गंभीराः। क. ग. च. छ. अश्वः; ख. अश्वा। क. ख. ग. च. छ. चमसः। क. ख. ग. च. छ. ऋभुष्टा। क. ग. उष्टया; ख. उक्षा। क.ग. ऊरू ख. उरू च.छ. उरूः। क.ख.ग. च.छ. अभिनाः। ज. विरध्री, ख. विरद्री; च. छ. विरध्री। ख. वेविपिपूः। वरीपीः, सम्भवतः (यह है) बर्हिष्टः, वा बर्हिष्ठः और वरिष्ठः (के लिये)।

(६९) नवम् । नवम् ॥ २३ ॥ नूतनम् । नूत्नम् । नव्यम् । अधुना । इदानीम् । नवस्य ॥

(६९) तुलना करो निघ० ३ । २८ ॥ क. तॉतमः । तॉतमः च.छ. तोत्तमः, तोत्तमः; ख. तॉन्तमः; ग. तांतमः । ख. गण संख्या छोड़ी है । क. अगले तीन पदों के लिये दृतेतनंनथन् । क. ग. नृतमः; च. छ. नृततः । क. ग. च. छ. तेनतं । क. छ. तप्यशं; ग. तस्यशं; च. तप्पशं । ख. इदानींम्, वनस्य ॥

[७०) प्रत्नम् ॥ २४ ॥ प्रत्नम् । प्रदिवः । प्रवयाः । सनेमि । [मोक्तः । माहुः । यतः ।] पुराणस्य ॥

(७०) तुलना करो निघ० ३ । २७ ॥ क. । ४ ख. में प्रत्नम् नहीं । च. छ. प्रवणः; क. ख. ग. प्रणवः । ग. यः ।

(७१) [अधाद्यः] ॥ २५ ॥ सत्रा । वद् । ऋतम् । अद्धा । सत्यस्य ।

(७१) तुलना करो निघ० ३ । १० ॥ क. । आधात्यः । ख. ग. अद्धा ।

(७२) गौः । गौः ॥ २६ ॥ ग्मा । ज्मा । क्ष्मा । क्षा । क्षमा । क्षोणी । क्षितिः । अवनिः उर्वी । मही । रिपः । अदितिः । इडा । निर्ऋतिः । गातुः । भूः । भूमिः । पूषा । गोत्रा । पृथिव्याः । पराणि तदायतनानाम् ।

(७२) तुलना करो निघ० १ । १ ॥ च.छ. गोः । गोः, ख. नोः । गौ । क. च. छ. ज्मा भोज, ग्मा के लिये: ख. ग. भोजः । क. ख. ग. च. छ. क्षा, राक्षः, क्ष्मा के लिये । क. ग. च. छ. क्षामा । ख. छ. क्षिः । क. ग. च. छ. निषः, रिपः के लिये; ख. तिषः । क. ग. इंद्रा, इडा के लिये, च. छ. इंद्र । छ. पूषाः । ख. च. छ. पृथिव्या ॥

(७३) (तडित् ।) तडित् । आसात् । अम्बरम् । तुर्वशे । अस्तमीके । उपाके । अर्वाके । अन्तमानाम् । अवमे । उपमे । अन्तिकस्य ॥

(७३) तुलना करो निघ० २ । १६ ॥ क. ख. ग. च. छ. आशा, च. अंबरं; ख. अचरं, छ. अवरं । च. छ. तुर्वसे; ख. नुर्वसेः । क. ग. च. छ. अंतमाने, ख. अंतमाते । ख. च. छ. उवमे; क. ग. अवमें ।

(७४) (श्यावी ।) श्यावी । क्षपा । शर्वरी । अक्तुः । [उर्वी ।] ऊर्म्या । रम्या । नम्या । [वोषा ।] दोषा । नक्ता । तमः । रजः । आसिक्री । तमस्वती । [दमस्वती ।] महस्वती । यशस्वती । घृताची । शिरिणा । मोकी । शोकी । ऊधः । पयः । हिमा । वस्वी । रात्रेः ॥

(७४) तुलना करो निघ० १ । ७ ॥ च. छ. स्यावी, ख. वी । ख.च.छ. क्षिपा । क.ख.ग.च. ईषत् । कुः, (अक्तुः के लिये) । छ. इषत् । कुः । क. उर्वी; ख.छ. उर्वी; । क.ख.च.छ. रम्याः, क. नम्यः; ख. नम्याः, क.ग. वौषा; ख. पौषा । क. ग. च. छ. ह्रदः, रजः के लिये; ख. ह्रद । च. छ. अशिक्री; ख. अशक्री । क. ख. च. छ. महास्वती । क. ग. च. छ शरणा; ख. शरण । ख. छ. सोकी; च. साकी । च. छ. हिंसा; ख. गहिंसा । क. ख. ग. च. छ. भस्मा । च. रात्रेः नहीं ।

(७५) अरणः । अरणः ॥ २७ ॥ गरः । क्षोदः । क्षत्रम् । नभः । अम्भः । कबन्धम् । सलिलम् । वाः । वनम् । घृतम् । मधु । पुरीषम् । पिप्पलम् । क्षीरम् । विषम् । रेतः । शकम् । जल । वृबूकम् । बुसम् । तुग्र्याः । सुक्षेमम् । वरुणः । सुरा । अरिन्दानि । ध्वस्मन्वत् । जामि । आयुधानि । क्षपः । अहिः ।

अक्षराः । तृप्तिः । रसः । सरः । पयः । भेषजम् । स्रवः । शवः । सहः । ओजः । सुखम् । क्षत्रम् । आवयाः । शुभम् । यादः । भूतम् । भुवनम् । भविष्यत् । आपः । महत् । व्योम । यशः । सर्णीकम् । [स्वर्णीकरम् ।] गहनम् । गभीरम् । [गम्भीरम् ।] गह्वरम् । कम् । अन्नम् । [सु] हविः । सद्म । सदनम् । ऋतम् । [ऋत] योनिः । ऋतस्य योनिः । सत्यम् । नीरम् । रयिः । सत् । पूर्णम् । सर्वम् । आक्षितम् । सर्पिः । अपः । पवित्रम् । अमृतम् । इन्दुः । हेम । सर्गाः । शम्बरम् । अभ्रम् । वपुः । अम्बु । तोयम् । तूयम् । कूपीटम् । अक्षरम् । क्षराः । वारि । जलम् । [चूर्णाः । संस्त्यानाः । धानाप्यम् ।] विस्रुतम् । जलापम् । जलापम् ॥ २८ ॥ कर्बुरम् । काष्ठाः । [इदम्] इदम् । शुक्रम् । मेध्यम् । पावकम् । पावनम् । ह्रादनम् । ह्लादनम् । [पार्वम् ।] अम्भः । [भूरी ।] उदकस्य ॥

(७५) तुलना करो निघ० १ । १२ ॥ च. अरणः···कबन्धम नहीं । ख । २० । ग. गगरः । क. ख. गं. छ. कुम्भ है क्षुभ के लिये । क. ग. अबंधं । छ. अबंधः; ख. कदं अबधः । क. ग. छ. शरीरम्; ख. शरीर; च. रारं । ख. च. छ. पिप्पलं । ख. शकः । क. ग. जह्नः; ख. जंभः; छ. जभः; च. ब्रघः । क. ख. ग. च. छ. वृधूकं । क. ग. वुकं; ख. च. छ. वूक । ख. उभ्याः; क. ग. च. छ. वृभ्रः साथ जोड़ता है; ख. ववृधू जोड़ता है । क. ख. ग. च. छ. असु क्षमेम् । क. ख. ग. च. छ. वरुणम् । क. ख. ग. च. छ. असाक्षेमम् । क. ख. ग. च. छ. वरुणं क. ख. ग. च. छ. सुराः । क. ग. च. छ. अरविंदानि; ख. अरविदानि । ख. त्रसिमन्वत्; च. घसमान्; छ. घघस्मिन्वत् ।

छ. जामिणि; ख. जामि । स्वातु । येऽक्षाणि; च. घऽक्षाणि । ख. आयुधाति । पक्षम् । ख. च. अभिहिः । क. ख. ग. च. छ. स्वरः । क. ख, ग. च. छ. स्रुवः । सवः । क. ग. सह । क. ग. अवयाः, ख. अवखा । च. यादाः; ख. पादः । क. गं. महतः; च. महः । ख. व्योमः । क. गं. च. छ. स्वर्णीकं; ख. स्वर्णीक, ख. स्वर्णवरं, ख. च. राहनं । क. ख. ग. च. छ. अनु अन्नम् के लिये । क. ग. च. छ. सुग्मा, सद्म के लिये: ख. सुग्भा । च. छ. ऋतस्ययोनि । क. रवी; ख. रचि; ग. च. रवि; छ. रविः । क. ग. सतापूर्णः ख. संति-पूर्णः; च. सर्वं पूर्णं । ख. सर्वं नहीं । क. ग. सरणिः । क. ग च. च. छ. अमृतम् के आगे अमुतं हैं । क. ख. ग. च. छ. इंद्रः, ख. हेमः, क. ख. ग. च. छ. सव्याः । क. ग. सवरणं; ख. च. छ. संवरणं । क. ख. ग. च. छ. अचसुं, अभ्वम् के लिये; छ. रूयः च. रूपं । ख. कृपीरं, क. ग. च. छ. कुक्षरं, ख. कुक्ष; क. ग. क्षराः ख. राः, ख. छ. लं, ग. पूर्णाः, ख. धानाश् च विश्रुतं । जलपम् २ । २९ । च. कर्बुदं, ख. काष्ठां, ख. च. मेध्यम् नहीं । ख. पावमानं । पावकं; च. पावकं, ख. ह्रादतं; ग. हादन्; छ. हृदनं, ग. ह्रादन्, छ. ह्रादनं: ख. मे नहीं, ख. तूरी ।

(७६) अवनयः । अवनयः ॥ २९ ॥ यह्वयः । खाः । सीराः । स्रोत्याः । एन्यः । धुनयः । रुज्ञानाः । वक्षणाः । खादो अरणाः । रोधचक्राः । हरितः । योपितः । स्वसृतः । अर्णवः । सिन्धवः । कुल्याः । वहाः । उर्व्याः । इरावत्यः । पार्वत्यः । ओजस्वत्यः । सरस्वत्यः । हरस्वत्यः । अजिराः । मातरः । नदीनाम् ॥ [मधुः । वथः]

(७६) तुलना करो नि० १ । १३ ॥ क. ग. अवनयः नहीं । क. ग. च. छ.यह्वा; ख. यह्वा, क. च. छ. पण्यः हैं एन्यः के स्थान पर; ख. पव्याः ग. पुण्यः, क. ख. ग. च. छ. रुदानाः, क. गः छ. वक्षणः; ख. वक्षाणः; ख. वक्षाणाः च. वक्षाणाः, ख. च. छ. खादो वरणाः,

ज. ख. च. छ. हरिवः, क. ख. ग. च. छ. स्वस्कृतः, क. ख. ग. च. छ. अर्णवः, क. कुभ्याः; ख. ग. च. छ. कुंभ्याः। क. ग. ओह्याः, उर्व्यः के लिये, च. छ. औह्याः; ख. अत्यः, क. ग. ओजस्वत्स्यः; ख. अंजस्वत्यः, क. ग. सरस्वत्यः, ख. च. छ. सहस्वत्यः, च. अजिरा, क. मारुतरः ख. मरुतेरः; ग. मा इतर; च. छ. मारुतेरः ख. चधुः च. वधः छ. वधुः ॥

(७७) काटः । काटः । खाटः । अवटः । अवटः । क्रिविः । सूदः । उत्सः । ऋश्यदः । कारोतरः । कुशयः । केवटः । [त्रपुः] कूपस्य ॥

(७७) तुलना करो निघ० ३ । २३ ॥ ज. च. छ. काटः । काटः; ख. कायः क. ख. ग. च. छ. कृतिः, क. ग. च. छ. ऋक्षरः; ख. क्षरः, क. ख. ग. च. छ. कारोदरः, च. कूपस्य ।

(७८) नराः । नराः ॥ ३० ॥ जन्तवः । विशः । क्षितयः । कृष्टयः । चर्षणयः । नहुषः । अरयः । अर्याः । मर्याः । मर्ताः । त्राताः । पूर्वाः । तुर्वशाः । द्रुह्यवः । आयवाः । यदवः । अनवः । पूरवः । जगतः । तस्थुषः । पञ्चजनाः । विवस्वन्तः । मानवाः । मनुष्याणाम् ॥

(७८) तुलना करो निघ० २ । ३ ॥ ख. नराः । नराः, के लिये, तरा-ज. ख. च. छ. कृष्णपयः, च. नहुषाः, ख. अर्यः क. च. छ. अर्यः, ख. अर्य, ख. मयाः, च. मर्याः; च. छ. पूर्काः, पर्काः; ख. च. उर्वशाः, क. ख. ग. च. छ. अणवः, ख. छ. विवस्वतः; ग. विवश्वंतः, क. ख. ग. च. छ. मानवः ।

(७९) निर्णिक् । निर्णिक् ॥ ३१ ॥ वत्रिः । वर्पः । वपुः । अमतिः । अप्सः । रप्सु । पिष्टम् । शप्यम् । कृशनम् । पेशः । मरुत् । रूपस्य ॥

(७९) तुलना करो निघ० ३ । ७ ॥ च. छ. निर्निक्तः । निर्निक्तः; क. ग. निर्निक्तः; ख निर्णिक्तः; क. ग. वद्रूः; च. छ. वद्रूः; ख. व, क. ख. ग. च. छ. वर्च, क. ग. च. अप्सु । रप्सु; ख. रस्तु अप्सुः छ. अप्सु ॥ प्सु, क. ग. छ. विपूम, पिष्टं के लिये; ख. विष्टमाः च. विपूमा, क. ग. च. छ. यशः, पेशः के लिये; ख. यश ।

(८०) जठरम् ॥ ३२ ॥ जठरम् । [परीसानम् । जगृतम् । गर्दनम् ।] कृदरम् । उदरम् । [दर्दुरम् ।] उदरस्य ॥

(८०) ख. में नहीं; जठरम्, ख. । ३१ । छ. जथरम् नहीं, क. ग. परिसानम्, च. छ. दुर्दरं; ख. दुर्दशं ॥

(८१) आयती । आयती । च्यवाना । अभीशू । अम्रवाना । विनङ्गृसौ । गभस्ती । बाहू । भुरिजौ । शकरी । भरित्रे । बाह्वोः ॥

(८१) तु. निघ. २ । ४ ॥ क. छ. अजुती । अजुतीः ख. च. अजुतीः ग. अजती । अजुती । क. ख. ग. च. छ. च्यवना । ख. च. छ. अभीष्टा; क. अभिष्टा, ख. अभिष्टा; । क. अप्सुवाना; ग. अप्तुवाना; ख. प्लुवाना; च. छ. अप्लुवाना । ज. च. छ. विनंकसु; ख. विनंकस्ता, क. ग. रोसस्वी; ख. च. छ. रोरूस्वी, क. ग. वास्तु, बाहु के लिये, च. छ. कस्तु; ख. रुरुक, क. ख. ग. च. छ. तुरिजी । क्षुरी । भरित्री । ख. बाह्वाः; च. छ. बाह्वाः ।

(८२) (अग्रुवः ।) अग्रुवः ॥ ३३ ॥ अण्व्यः । त्रिशः । शर्याः । रशनाः । धीतयः । अथर्यः । विपः । कक्ष्याः । हरितः । स्वसारः । जामयः । योक्त्राणि । योजनानि । धुरः । शाखाः । आभीशवः । दीधितयः । अङ्गुलीनाम् ॥ ३४ ॥

(८२) तु० क० निघ० २ । ५ ॥ क. ख. ग. च. छ. अम्रवः । क. ख, ग. अस्य, च. छ. अस्यः । क. ग. च. छ. वृषः; ख. वृषमः । क. ख,

ग. च. स्वर्या; छ. स्वर्याः, ख. रेपत । क. ग. वितयः ख. च. छ. वीतयः । क. ख. ग. च. छ. अव्ययः, क. ग. च. छ. ऋपः; ख. ऋषं, क. ख. ग. च. छ. कक्षाः । क. ग. जामय, क. ग. शेपाः शाखाः के लिये । ख. शेपाः, च. छ. शोपाः क. ख. ग. च. छ. विधितयः ।

(८३) [व्रजिः । धुनिः । तर्याः ।] तका । (रिपुः) । रिभ्वा । रिका । रिह्वा । तायुः । तस्करः । वनर्गुः । मलिम्लुचः । अघशंसः । वृकः । स्तेनस्य ।

(८३) तु० क० निघ० ३ । २४ ॥ क. ख. ग. च. छ. तिधा, तका के लिये । क. ग. च. रिक्षं, रिभ्वा के लिये, ख. रक्षां; च. छ. रिक्षां, क. रीधा, रिका के लिये; ख. रिरिधां; ग. रिघ; च. रिधा; छ. रिघा, ज. रिप्रॉ, रिह्वा के लिये; च. छ. रिक्षा (?) ख. में नहीं क. ख. ग. च. छ. वनर्यः, क. ग. च. छ. वलिश्लव; ख. वलिश्लवः, क. ग. च. छ. अघशंसा; ख. अन्वशंसा, क. ख. ग. च. छ. वृक्षः ॥

(८४) धीः । धीः । मेधा । केतुः । चेतः । चित्तम् । क्रतुः । असुः । शची । वयुनम् । माया । वुद्धेः ॥ ३५ ॥

(८४) तु० क० निघ० ३ । ९ ॥ ज. ख. च. छ. वीधीः । ख. मधां, च. मेधां । क. ग. च. छ. किनु; ख. किंतु । ज. च. रेतः, ख. रितः; छ. रजः । ख. अशुः । ख. सची; क. ग. च. छ. सची । क. ग. वेयुनं, च. छ. वपुनं, ख. येष्वनं ।

(८५) विप्रः । विप्रः । विप्रः । गृत्सः । धीरः । [रेनुः ।] वेनः । मेधाः । कण्वः । ऋभुः । नवेदाः । कविः । मनीषी । मन्धाता । मनश्चित् । आकेनिपासः । उशिजः । कीस्तासः । अद्धातयः । मतयः । मतुथाः मेधाविनः ॥

(८५) तु० क० निघ० ३ । १५ ॥ क. ग. च. छ. विपुः । विपुः ख. विपुः, क. ख. ग. च. में विप्रः नहीं छ. विपुः, क. ग. च. छ.

छेत्तनः । ख. छत्तनः । रेतुः ख. रेतुः । मेधा । क. ग. मेधा कंठः ख. च. छ. मेधाकंठ । क. ख. ग. च. छ. रिपुः, ऋभु के लिये, क. ख. ग. च. छ. नमेधा के लिये, क. ख. ग. च. छ. मन्वाता, क. ख. ग. च. छ. उरस्तित्, क. ख. ग. च. छ. आकेनिवासः, क. ग. च. छ. ओसिजः, ख. ओजःसि, क. ग. किस्त्यास, च. छ. किंस्त्यास, ख. कस्त्यासां, क. ख. ग. च. छ. मनवः, क. ख. ग. छ. मनुष्याः, च. मनुषाः ।

(८६) मेना । मेना । ग्रा । योषा । ननां । अङ्गना । रतयः । स्त्रीणाम् ॥ ३६ ॥

(८६) तु० क० निघ० ३ । २९ ॥ निरु० ३ । २१ ॥ क. ख. ग. च. छ. मेना । मेना स्या । क ग. च. छ. वोषा; ख. चोष्या । ख. ग. तरयः ॥

(८७) तुक् । तुक् । तोकम् । तनयम् । तक्म । शेपः । प्रजा । वीजम् । अमः । गयः । [ऋप] जाः । यहुः । सूनुः । नपात् । अपत्यस्य ॥ ३७ ॥

(८७) तु० क० निघ० २ । २ ॥ च. छ. ऋतु । ऋतु । तौकं । ख. ऋतु । ऋतौकां । क. ख. ग. च. छ. तक्षमः क. अप्तुः ख. छ. अप्नुः; ग. अमुः च. अहः । क. ग. रायाः, ख. च. छ. रायः, क. ग. ऋषभाः । क. ख. ग. पङ्गः च. छ. पङ्गः ॥

(८८) [कङ्कम् ।] अन्धः । [घा ।] सिनम् । श्रवः [शवः । शाहः । वनः ।] अन्नम् । वाजः । पयः । पृक्षः । पितुः । सुतम् । क्षु । धासिः । इडा । इषम् । ऊर्जः । रसः । स्वधा । अर्कः । नेमः । ससम् । नमः । वयः । सूनृता । ब्रह्म । कीलालम् । अन्नस्य ॥ ३८ ॥

(८८) तु० क० निघ० २ । ७ ॥ क. ग. काक । छ. अधः । ख. घासिनं; च. क्वासिनं । ख. सहः, च. वन; ख. वात । ख. च. छ. अन्नः । ज. ख. च. छ. वृक्षः । ख. में नहीं: सुतम् । क. ग. च. छ. भुत्वाशी । इडा । ख. हुत्वाशी । इडा । ख. में इयं नहीं । क. तुर्जः, ग. तुर्ज; ख. उंज, च' छ. जर्तुः । क. ग. रप्सः ख. सह । क ग. स्वधां । क. ग. च. छ. गर्भः, नेमः के लियेः ख. गर्भा । क. ख. ग. च. छ. सयः । क. ग. च. छ. नेमी, ख. तेमी । क. ख. ग. च. छ. सूनृतां । क. ख. च. छ. अक्तः; ग. अक्त, ख. अन्यस्य ॥

(८९).....गर्तः । हर्म्यम् । नीरम् । पस्त्यम् । दुरोणम् । दुर्याः । स्वसराणि । अमा । दमः । कृत्तिः । योनिः । वर्म । शर्म । शरणम् । वरूथम् । क्षया । छन्दः । छदिः । छर्दिः । छाया । वेश्म । अज्मः । कुलायम् । तुकः । गृहस्य ॥ ३९ ॥

(८९) तु० क० निघ० ३ । ४ ॥ क. ग. में नहीं गर्त्तः । क. ख. ग. च. छ. हर्म्यः । ख. च. छ. यस्त्यम् । क. ख. ग. च. छ. दुरोणः । क. ख. ग. च. छ. असाः । क. ख. च. छ. कृविः । च. छ. वर्मः; ख. धर्मः । च. छ. शर्मः; ख. शमः । क. ख. च. छ. सरणः ख. सरणी । क. ख. ग. च. छ. वसथं । ख. च. छ. क्षयं; क. ग. यक्षं, क. ख. ग. छंदं; च. छ. छदं; क. ग. च. छदिः छ. छिदिः ख. में नहीं । क. ग. छिर्दं, च. छ. छिर्दि । ख. च. छ. अज्मः । च. छ. रुकः ॥

(९०) मघम् । मगम् । रेक्णः । रिक्थम् । वेदः । श्वात्रम् । रत्नम् । रयिः । क्षत्रम् । क्षेत्रम् । भगः । मीढम् । द्युम्नम् । इन्द्रियम् । वसु । रायः । राधः । दानः । वृत्रम् । दानम् । वृतम् । वामम् । धनस्य ॥ ४० ॥

(९०) तुलना करो निघ० २ । १० ॥ च. छ. मद्यं । मद्यं । क. ग. रेकणा; ख. रेछा; च. छ. रक्ता । क. ग. रित्थं; ख. रिछं; च. छ. रिक्थं । क. ख. ग. च. छ. स्वाग्रं । ख. च. छ. रयि, क. ग. क्षेत्र । क. मीडुः ख. मेडः ग. मीट्टुः च. छ. मीडं । क. ग. च. छ. स्रुवः वसु के लिये, ख. सुवः । क. ख. ग. च. छ. सवः; रायः के स्थान में । क. गॅ. च. छ. राधः के स्थान में सह; ख. सहः, क. ग. च. छ. व्रतं वृतं के स्थान में । ख. चृतं । क. ख. ग. च. छ. वामः । क. ग. च. छ. वनस्यं; ख. वत्स्य ॥

(९१) हेम । हेम । चन्द्रम् । रुक्मम् । अरः । पेशः । कृशनम् । लोहम् । कनकम् । काञ्चनम् । हरितम् । भर्गः । अमृतम् । मरुत् । दत्रम् । जातरूपम् । हिरण्यम् । सुवर्णस्य ॥४१॥

(९१) तुलना करो निघ० १ । २ ॥ क. ग. वुध पूर्व लगा हैं; च. वुध पूर्व है; ख. सुधः पूर्व लगा है । क. हेम । हिम; ख. हेमः । हिमं, ग. हेमः । हिम; च. छ. हेमः । हिम । क. ख. ग. ग्रैसः, पेशः के लिये; च. छ. ग्रेसः, च. छ. कृसनं; क. ग. कृशवं; ख. भर्गोः; ग. गर्भः; च. छ. अस्मृतं; ग. अमरुत् । दृतरं; च. ऋरुद्रलं; छ. सरुद्दनं; ख. सरुद्दन्भं ॥

(९२) अघ्न्या । अघ्न्या । उस्रा । उस्रिया । स्त्री । मही । अदितिः । इडा । निर्ऋतिः । गोः ॥ ४२ ॥

(९२) तुलना करो निघ० २ । ११ ॥ ज. अघ्न्याः । अघ्राः; ख. अघ्न्याः । अघ्न्याः; च. छ. अघ्न्या । अघ्न्याः; क. ग. च. छ. उघ्राः; ख. में नहीं, क. ग. उस्रियाः ख. च. छ. उस्रियाः; ख. में उएमः अधिक है । ख. स्त्रीः; च. छ. स्त्रीः; क. ग. मही; ख. मनहीः; क. गौः; ख. में नहीं ॥

(९३) अत्यः । अत्यः । हयः । अर्वा । वाजी । सप्तिः । वह्निः । दधिक्राः । दधिक्रावा । एतग्वः । एतशः । पैद्वः ।

दौर्गहः । उच्चैःश्रवसः । तार्क्ष्यः । आशुः । त्रय्याः । अरुषः । मांश्वत्वः । अव्ययस्य । श्येनासः । सुपर्णाः । नराः । वार्याणाम् । हंसासः । अश्वानाम् ॥ ४३ ॥

(९३) तुलना करो निघ० १ । १४ ॥ ख. अत्यः । अंत्यः; च. अन्यः । अत्यः; । छ अन्यः । अंत्यः । ख. दधि । क्राः; ग. में नहीं, छ. दधिक्रावाः; ख. एतश्वः । ख. च. छ. एतसः; क. ख. ग. च. छ. दौग्रहः, क. ग. उच्चैश्रवसः च. छ. उच्चैः । स्रवसः; क ख. ग. च. छ. आसः; क. ख. ग. च. छ. मांस्वतः । ज. ख. च. छ. सेनासः; क. ख. ग. छ. सुवर्णाः; ज. सुवर्णा ।

(९४) रोहितः । रोहितोऽग्नेः । नियुतो वायोः । हरी इन्द्रस्य । विश्वरूपा बृहस्पतेः । पृषत्यो मरुताम् । रासभावश्विनोः । अरुण्यो गाव उषसाम् । हरय आदित्यस्य । हरितः सूर्यस्य श्यावाः सवितुः । अजाः पूष्णः ॥ ४४ ॥

(९४) तुलना करो निघ० १ । १५ ॥ ह० लि० ग्रंथ प्रत्येक पद के अनन्तर नियमपूर्वक विराम देते हैं । च छ रोहितोः । वाग्नेः; ख. गहितो । वाग्नेः; च. रोहितो । वाग्नेः; क. ग. च. छ. हरींद्रस्यः ख. हरं । द्रस्यः; ख. विश्वरूपा...हरितः, नहीं है । क. ग. च. छ. विश्वरूपाः । च. छ. बृहस्पते; क. च. छ. पृषत्योः । क. ग. वश्विनोः; च. छ. विश्विनोः; क. ग. अरण्योः । गावः ।; च. छ. अरण्यो । गावः; क. च. छ. उषा । प्रसा ।: ग. उमा । प्रसाः क. ग. च. छ. हरयः; क. ग. च. हरितस्य ।; छ. हरितस्यः । क. ख. ग. च. छ. श्यावः; क. प्रजाः । अग्नः । पृष्ठः, ख. छ. प्रजाः । अग्नः । पृष्ठ; ग. प्रजा । अग्नः । पृष्ठः; च. प्रजाः । अग्नयः । पृष्ठः ।

(९५) अध्वरः । अध्वरः । वेषः । वेदः । [वेषः । भायी ।] विदथः । सवनम् । होत्रा । इष्टिः । देवताता । मखः । विष्णुः । इन्दुः । प्रजापतिः । धर्मः । क्रतुः । कर्म यज्ञस्य ॥

(९५) तु० क० निघ० ३ । १७ ॥ च. अधरः क. ख. ग. में नहीं । क. ग. विपः ख. वपः । क. ग. छ. भायीः । क. ख. ग. च. छ. वितथः । क. ख. ग. च. छ. होता । ख. इष्टि । क. ख. ग. च. छ. देवताः । ज. ख. च. छ. इंद्रः । क. धर्मः । क. क्रतुः ; ख. च. छ. ऋतु । छ. कर्मा ; ख. कर्मी ॥

(९६) (भरताः) । भरताः । ४५ ॥ कुरवः । वाघतः । वृक्तबर्हिषः । सबाधः । यतस्रुचः । वृकः । मरुतः ॥ ४६ ॥ देवयवः । ऋत्विजः ॥

(९६) तु० क० निघ० ३ । १८ ॥ क. ग. च. छ. भरता ; ख. भरत च. छ. वाघतः ख. च. छ. वृत्रः । वर्हिषः क. ख. स्ववाधः ; ग. स्वावाध. ; च. स्ववावः ; छ. स्ववाधः । क. ग. च. छ. यवः । ध्रुव ; ख. वयवः । ध्रुवः ॥

(९७) (रेभः) । रेभः । जरिता । कारुः । कीरिः । सूरिः । नदः । नादः । छन्दस्य (:) । [क्रोसनः ।] रुद्रः । कृपण्युः । स्तामुः । (स्तोतुः) ॥ ४७ ॥

(९७) तु० क० निघ० ३ । १९ ॥ क. ग. रेफ ; ख. च. छ. रेफः क. ख. ग. च छ. जरिताः । काकः । ख. में 'नदः' नहीं ; क. ग. च. छ. नहः ख. छंदस्या, क. ग. क्रोसतः क. ख. ग. च. छ. कृपण्यः । 'स्तानु अन्तिम शब्द स्तोतुः का भ्रष्ट पाठ होगा ॥

(९८) (अम्बरम्) । अम्बरम् । वियत् । व्योम । बर्हिः । स्वः । आकाशम् । आपः । पृथिवी । भूः । स्वयम्भूः । अध्वा ।

ब्रध्नः । [पीरिठम् । पीठम् ।] सगरः । सलिलम् । समुद्रः । अन्तरिक्षस्य । पराणि तदायतनानां ॥ ४८ ॥

(९८) तु० क० निघ० १ । ३ ॥ ख. अत्वा : च. अन्वा ; छ. अंन्वा ज. ब्रध्नं ; ख. च. छ. ब्रध्नं, ग. पीरिटं । पिटं ; ख. पिरट्टं । क. ख. ग. च. छ. सगरं ख. सलिले ॥

(९९) [आतः ।] आतः । आशाः । आप्ताः । उपराः । काष्ठाः । व्योम । ककुभः । दिशाम् ॥ ४९ ॥

(९९) तु० क० निघ० १ । ६ ॥ ख. आशा, आताः के लिये । क.ख.ग.च.छ. आस्थाः; क. ख. छ. व्योमः, ग. कतुभः ; ग. कुकुभः ॥

(१००) सस्निः । सस्निः । अलातृणः । क्षणन् । कुणारुः । दानवः । उदधिः । [सिरिः ।] वृत्रः । पर्वतः । चमसः । अहिः । अभ्रम् । बलाहकः । दितिः । ओदनः । वृषन्धिः, वृत्रः । कोशः । असुरः । मेघस्य ॥ ५० ॥

(१००) तु० क० निघ० १ । १० ॥ क. ग. सस्नि । मस्तिः ख. च छ. सस्ति ; मस्ति, क.ख.ग. अलातृणात् : च. छ. अलातृणत्, क. ग. क्षणम् ; ख. क्षणत् । क्षणत् : च. क्षणत् ; छ. क्षणत्, क ग. छ. कुणामः ख. कुणोतः : च. अभशामः, ख. दतवः. क.ग.च. छ. सिरि, ख. अहि, ख. बलंहकः क. ग. ऊदनः : ख. च. छ. उदनः, क.ग.च.छ. वृषान्व ; ख. वृशान्विः, ख. कोरा च. छ. ॥ २० ॥ ५० ॥

(१०१) (अद्रिः ।) अद्रिः । ग्रावा । गोत्रः । वलः । अश्नः । पुरुभोजाः । वलिशानः । अश्मा । गिरिः । व्रजः । चरुः । वराहः । शम्बरः । रौहिणः । रैवतः । परिघः । [पाणिघः] । उपरः । उपलः । सानौ । रुद्रः । पर्वतस्य ॥ ५१ ॥

तु० क० निघ० १ । १० ॥ क. ग. वलः क. ग. च. छ. अस्वाः ; ख. अस्माः क. ख. ग. च. छ पुरः—भोज्यः । क.ग.च.छ. में पुरि सादः अधिक है; ख. में पुर सादः अधिक है । ख. अक्ष्म क.ग.च.छ. भाजः, ख. व्राज, क. ख. ग. च. छ. ररुः, ग. रुरुः, क. ख. ग. च. छ. वाराहः क. ग. च. छ. संवरः ; ख. सवरः, क. ख. ग. च. छ. रोहिणः क.ग.छ. पणिघः ; ख. पणिवः ॥

(१०२) गौः । गौः । गौरी । गान्धर्वी । गभीरा । गम्भीरा । मन्द्रा । मन्द्राजनी । [वाणीः] । वाशी । वाणी । वाणीची । वाणः । पविः । भारती । धमनिः । मेडिः । सूर्या । सरस्वती । निवित् । स्वाहा । वग्नुः । उपब्दिः । काकुः । मायुः । जिह्वा । घोषः । श्लोकः । शब्दः । स्वरः । स्वनः । ऋक् । होत्रा । गीः । गाथा । गणः । धेना । ग्नाः । विषा । ननना । कशा । धिषणा । नौः । अक्षरम् । मही । अदिति । शची । [त्सधीः ।] अनुष्टुप् । [शब्दः ।] रसः । [वसा । मधु । कशा ।] विराट् । वाचः ॥ ५२ ॥

(१०२) तु० क० निघ० १ । ११ ॥ ख. गौः २, ख. मद्राजती ; च. मंद्राजिनी ; ख. मंद्राविनी, ख. में वाशी नहीं ; क. ग. वाणी; छ. वाणीः, ख. में वाणी नहीं ; क. ग. वणी, क. ग. वणीची, ख. चीः ; छ. में नहीं, ज. छ. वाशिणी, ख. परिः ख. धमलाः, ज. मेधीः, ख. छ. मेधिः ; च. मेटिः, क. ग. निचित् क. ग. च. छ. उपक्षुः, वग्नुः के लिये, ख. उपक्षः, क. च. छ उपक्तिः ; ख. उपक्तिः ; ग. पुपंक्तिः, ख. माधुः ख. में जिह्वा नहीं क. ग. ककुः, ऋक् के स्थान पर, ख. च. छ. कुकुः । क. ग. गोत्रा । मा । ही. है होत्रा—गीः के स्थान पर ; छ. गोत्रा—मीहीः ख.च. गोत्रा । मही, ख.च.छ. गाणः क.ग.च.छ. तेण्याः ; ख. तेण्य क.च.छ.ग्राः के लिये विषा, ननना, कशा, ग्राविष्कं, मनकं साकिरं '

क. ग. च. छ. विपाणा ; ख. णाः, क. ग. गौः ख. गौः ; च. छ. गोः, च. छ. शची नहीं, ख. सवीः, ख. में त्सधीः नहीं, च. स्वधीः, छ. सधीः ख. वसी, क. ख. ग. च. छ. कसा, क. ख. च. छ. चारुः, वाचः के स्थान पर ग. चारु ॥

(१०३) ओजः । ओजः । पाजः । शावः । शार्धः । त्वक्षः । वाधः । नृम्णम् । तरः । तविषी । शुष्मम् । शुष्णम् । दक्षः । वीडु [तु] । च्यौत्नम् । द्युम्नम् । इन्द्रियम् । सहः । वयः । वधः । वर्गः । मज्मना । पौंस्यानि । धर्णसि । स्यन्द्रासः । द्रविणम् । वलस्य ॥५३ ॥

(१०३) तु० क० निघ० २ । ९ ॥ क. ग. उजः । ओजः ख. ऊजः । कुजः ; च. छ. ओजः । तुंजः । क. ख. ग. च. छ. सर्वः । क. ग. च. छ. सर्द्रः । ख. अर्द्रः । क. ख. ग. च. छ. भक्षः, वाधिः ; क. ख. ग. च. वाधिः, क. ख. ग. च. छ. तृष्णं, क. ग. च. छ. तरत् ; ख. तरुत् । क. ग. च. छ. त्रपुषी ; ख. त्रपूषी, क. ग. त्सुपुः, शुष्णम् । शुशाम् के लिये ; ख. सुपु ; च. छ. सुपुः ख. दत्तः क. ख. ग. च. छ. विद्रु, क. ग. च. छ. व्यात्तं । द्युम्नं, ख. व्यात्तं । द्युस्तं क, ख. ग. च. छ. सह क. ग. च. छ. वपः. क. ख. च. छ. वच ; ग. वर्चः, क. ग. च. छ. गर्गः ; ख. गर्गी, क. ग. च. छ. मृण्म । जानाः ख. मृण्मं—जना क. ख. ग. छ. वर्णसी; च. वर्णसां, क. ग. च. सांद्रासः ; ख. सांद्रसा, छ. सांद्रसः ॥

(१०४) विद्युत् । विद्युत् । नेमिः । पविः । वज्रः । सृकः । [यतः] वधः । अर्कः । शम्बः । कुलिशः । कुत्सः । सायकः । त्रपुषी । वज्रस्य ॥ ५४ ॥

(१०४) तु० क० निघ० २ । २० ॥ क. ख. ग. च. छ. विदान । विद्युत् । ग. श्रेभिः । ख.च.छ. वर्तः वज्रःके स्थान में क.ग.च.छ.स्रंवः,स्रुकः के स्थान पर, स्रुवः ख. अर्घः, ज. ख. च. छ. संवः, ख. में कुलिशः नहीं, ख. । ४ ॥

(१०५) रणः । रणः । विवाक् । नदनुः । विखादः । भरे । क्रन्दः । आहावः । सम [नी] के । ममसत्यम् । नेमधितिः । सङ्का । समनम् । स्पृधः । पृत्सु । समत्सु । समरणे । समोहे । संख्ये । वृत्रतूर्ये । समर्ये । आणौ । प्रतरणे । [मंतसा ।] समनी-के । [खाय] सेने । खले । खजे । पौंस्ये । महाधने । पृतना । ज्येष्ठः । संग्रामस्य ॥ ५५ ॥

(१०५) तु० क० निघ० २ । १७ ॥ क. ग. में रणः नहीं, क. ख. ग. च. छ. विपाकः, क. ग. च. छ. नरनुः ; ख. नरुतुः, क. ग. च. छ. निखातः ; ख. तिखर्वः, क.ख.ग. च. छ. भये, आहावः सम्भवतः यह आहवे लिखने की प्राचीन लेख शैली है; । ख. आहावं, क.ख.ग.च.छ. समः सत्यं । क.ख.च.छ. नेमः,तिथिः ख. नेमः—मिथिः क.ख.ग.च.छ. संख्या, क. ख. ग. च. छ. स्रवनं, क. ग. छ. पृपः, स्पृधः के लिये, ख. च. पृष्टः, क. ख. ग. च. छ. पृत्सतः, क. ख. ग. च. छ. समगण, क. ग. च. छ. समूहे, ख. समू, क. ख. ग. छ. सवने, समर्ये के स्थान पर; च. समने, क. ग. च. छ. आखौ ; ख. आपौ, सेने के लिये ख. शने ; च. छ. त्सने, च. पुनः पढ़ता है खले, च. खजं, क. ग. च. छ. पस्त्यै ; ख. पास्त्ये, ख. एतेना । ज्येष्ठस्य ॥

(१०६) खरे । स्वारम् । सुष्टि । नु । नु । मक्षु । द्रवत् । ओषम् । जीराः । जूर्णिः । शूर्ताः । शूघनाः । शिभम् । तूपु । तूयम् । तूर्णिः । अजिरम् । भुरण्युः । आशु । प्राशु । तूतुजानः ।

तूतुजिः । तुज्यमानासः । अर्चाः । साचीवित् । द्युगत् । ताजत् । तरणिः । वातरंहा । क्षिप्रस्य ॥ ५६ ॥

(१०६) तु० क० निघ० २ । १५ ॥ ख. खरे ; च. छ. स्वरे, छ. नू नु मा । भू म । क्षु द्रवत् ; ख. (नु नु ; च. पा । भू) क. ग. ऊर्ण, ख. च. छ. उर्ण क. ख. ग. च. छ. जूर्ता । जूर्णि । मूर्ता, क. ग. छ. क्षुघना; ख. क्षुचना; च. क्षुगना, ज. च. छ. क्षीमं; ख. क्षीनं क. ख. ग. छ. नृपु, क.ग.च.छ. सूर्ण्य; तूर्य । तूर्णिः के लिये ख. सूर्ण्या, क.ख.ग. च. छ. रजतं, क. भुरण्यूच् ; ख. भुरण्यत् ; ग. भरण्यूच् ; च. छ. भुरण्यूच् क. ग. च. छ. आसु । प्रासु ; ख. आसु । कासु, च. वित त । तुनानः । तुजं ; तुलना करो देव, प्राशुवित्, घ. तुज्यमा न्यासं ; च. रुज्यमानयासं, क. ग. आर्द्राः ; ख. आर्द्राः ; च. अर्द्रा; छ. अर्द्रा; छ. अर्द्राः, क. ग. च. छ. साची; ख. साचि, वित् ऊपर भ्रम से रक्खा गया है, क. मन्युमन्तोच्च, द्युगत्—ताजत् के स्थान पर; ख. मन्युमाता च ग. मन्युमंता च ; च. छ. मन्युमांताच । ज.ख.च. छ. तरणि ॥

(१०७) निण्यम् । निण्यम् । अपीच्यम् । सस्वः [हिरुक्] [तत्र । तत्तन्त । तायतम् ।] अन्तर्हितस्य ॥

(१०७) तु० क० निघ० ३ । २५ ॥ क. ख. ग. च. छ. निण्या, च. निण्यां, क. ख. ग. च. छ. अपिवां, क. ग. स्वस्य; ख. स्वस्थाः ; च. छ. स्वस्यः ॥

(१०८) (स्वः ।) स्वः । पृश्निः । नाकः । गौः । विष्टप् । इष्टम् । नभः । दिवः । अन्तरिक्षस्य च । पराणि तदायतनानाम् ॥ ५७ ॥

(१०८) तु० क० निघ० १ । ४ ॥ क. ग. प्रश्निः । क. ख. ग.च. छ. विष्टप् । क. ग. में च नहीं ॥

(१०९) [हिरुक् । हिरुक् ।] आके । पराचैः । आरे । परावते । इति दूरस्य ॥ ५८ ॥

(१०९) तु० क० निघ० ३ । २६ ॥ क. ग. हिरूक्, क. ग. हिरक्; ख. में नहीं । क. ग. च. छ. अवाके ; ख. अवके, क. ग. अरे ॥

(११०) विभावरी । विभावरी । सूनरी । [भावती । सूनरी] भास्वती । ऊर्जस्वती । चित्रामघा । अर्जुनी । वाजिती । वाजिनीवती । सुम्नावरी । अहना । द्योतना । श्वेत्या । अरुषी । सूनृतावरी । उषसः ॥ ५९ ॥

(११०) तु० क० निघ० १ । ८ ॥ क. ख. ग. च. छ. विभावरी । विभावती । च. भावतीं, ख. च. छ. अर्जुना, क. ग. च. छ. द्युम्नवरी, ख. द्युमन्वरी द्युतना । क. ग. च. छ. स्वेत्य ; ख. स्वेत्या ॥

(१११) वस्तोः । वस्तोः भानुः । वासरम् । स्वसराणि । ध्रंसः । धर्म्मः । घृणिः । दिवा । दिनम् । दिवे–(दिवे) । द्यवि द्यवि । अह्नः ॥ ६० ॥

(१११) तु० क० निघ० १ । ९ ज. छ. वस्तोः । वष्टोः ; च. छ. वस्तो वष्टो, ख. ध्रुंसः. ख. धर्मः ; च. छ. घर्म छ. घृणि, क. ग.च.छ. द्यावा, द्युविः द्यवि—द्यवि के स्थान में ख. शा द्यावा—द्युविः, अप्नु , क. ख. ग. में नहीं ॥ ६० ॥

(११२) दीधितयः । गभस्तयः । वनम् । उस्राः । वसवः । मरीचयः । सप्त ऋषयः । साध्यासः । सुपर्णासः । मयूखाः । रश्मीनाम् ॥ ६१ ॥

(११२) तु० क० निघ० १ । ५ ॥ ख. भगस्तवः ; ग. गभस्तयं, वन', ख. च. छ. मयूषा क. ॥ ६१ ॥

(११३) खेदयः । खेदयः । किरणाः । गावः । अभीशावः । (रश्मीन् ।) रश्मीनां च ॥ ६२ ॥

(११३) तु० क० निघ० १ । ५ ॥ ख. में खेदयः नहीं, ख. किरणा, ख. च. छ. अश्मीन् ; क. रश्मीन् । रश्मीन् फ. ॥ ६२ ॥

(११४) आर्यः । आर्यः । राष्ट्री । नियुत्वान् । इनः । ईश्वरस्य ॥ ६३ ॥

(११४) तु० क० निघ० २ । २२ ॥ ग. आर्यः । अर्यः, नियुत्वा, और जोड़ता है ३६, क. च. ॥ ६३ ॥

(११५) संयोगः । संयोगः । आशुशुक्षणिः । जहा । शिताम । मेहना । मूषः । मन्दू । इर्मान्तासः । [वाजरान्ध्यम् ।] कायमानः । विद्रधे । तुग्वनि । [नोघात् । नदः ।] रुयवनः । कश्यपः । नू चित् । अकूपारस्य । अप्रायुवः । राजः । जुहुरे । क्राणा । विषुणः । जामिः । जसुरिः । चयसे । अन्धः । दुग्धम् । आहनः । नदः । अर्कः । सचा । चित् । पवित्रम् । पृथुज्रया । काणुका । अद्रिगुः । आडुपः । आपान्तमन्युः । शंसा । वाजगन्ध्यम् । [जराध्य ।] पाकस्थामा कौरयाणः । व्रन्दी । निष्पपी । क्षुम्पम् । निचुम्पुणः । [मजायेम । भ्रिरुः ।] जोपवाकम् । कुटस्य । केपयः । सलल्कम् । अस्कृधोयुः । निश्रुम्भाः । [ध्रुवद्रक्षं ।] उपल प्रक्षिणी । उपसि । सवीमनि । विदथानि । श्रायन्त इव । अमूरः । विज्ञातुः । अमवान् । अमीवा । अमतिः । रिशादसः । आनुषक् । गिर्वणाः । अम्यक् । यादृशिमन् । शुरुधः । अप्रतिष्कुतः । द्विबर्हाः । उराणः । जवारु । ततनुष्टिम् । इलीविशः । [इरावतीः ।] कियेधाः ,

तुरीपम् । प्रतद्वसू । दिविष्टिषु । दूतः । ऋचीषमः । अनर्शरातिम् ॥ ६४ ॥

अनर्वा । [अनर्वा । चाण्डा । वाल्हा ।] जधवः । वकुरः । [वक्तारः] वेकनाटान् । अभिधेतन । सदान्वे । पराशरः । करुदती । दनः ॥

(११५) तु० क० नि० ४।१-३ ख. में संयोग नहीं । क में आशुः सुकरणि । ख. आशुः सुकरणे । ग. च. आशुः सुकरणिः । छ. आसुः सुवर्णिः । क.ख.ग.च.छ. सिताम । क.ग.च.छ. मेहानाम् । ख. मेहानम् । क.ग.च.छ. मंदू । ख मंदुः । ज.च.छ. इमं तात्सः । ख. इमन्ताच । क.ग. विदुर्ये ख विदुर्यो । च विदुये । छ विदुये । ज.च.छ. नुग्मनी । ख. वे उग्मनी । ख. तोधात्: पढ़ो तोधाः, जो कि नीचे पवित्रम् के पश्चात संबन्ध रखता है । ख. काश्यपः । क. ख. ग. च. छ. तु वित् । ख. अकुपारस्य । क. ग. अकुमारस्य । च. छ. अकुपारस्य । क.ग.च.छ. अप्रापुवक्रः । ख. अपरापुवः । वक्रः । क. ग. च. छ. रक्तः । ख. नक्तः । क. ख. ग. च. छ. सुनुरुः । क्राणः । क. ग. च. छ. निसुणः । ख. मिसुणा । क. ख. ग. च. छ. अमी । क ग. जसुरि । ख. च. छ. जसुरी । क. ख. ग. च. छ. जायसे । ख. दुग्वं । ख अहोवः । क. ग. च. छ. नदः के स्थान पर । नराहः । ख. तराहः । नदः शुभ्र अस्थान में की है । क. ख. ग. च. छ. सदा वित् । क. ख. ग. च. छ. पृषजया । क. ख. ग. च. छ. काणुकाः । ख. अधृगुः । ज. ख. च. छ. आंगुषः । ख. अपातमन्युः । छ. अपांतमन्युः । क, ख. च. छ. स्मसा । क. ग. च. छ. वाजरांध्यां । ख. वाजराध्यं । धान्यं । ख. राजध्या । क. ग. च. छ. पाकस्थाम । ख. पकस्थाम । ख. रौकायणः । छ. कौरायणः । क. ग. च. छ. निष्टपिः । ख. तिष्टपिः । क. ग. च. छ. कुपं । ख क्रपम् । क. ग.

आजायेम । ख. मजायेत् । क. ख. ग. च. छ. सललुकं । ख. अस्कृ-वोयुः । च. छ. अस्तृवोयुः । क. ख. ग. च. छ. निस्वंपा । ख. धुवद्रक्षम् । च. छ. ध्रुव इक्षं । च. छ. उपलप्रक्षिणी । ख उपतपं क्षणम् । ज. च. छ. सचीवनि । ख. सचीवती । क. ग. च. छ. निद्-धति । ख थ्रिद्ति । क. ग. स्तायन्त । इव । ख. स्नायता—इवा । छ. स्नायन्त । इव । क.ख.ग.च. छ. असुराः क. ख. ग. विजामानुः । च. छ. विजामानु । क. ख. ग. च. छ. अमवान के स्थान अमः । ख. अनुपकृ । क. ग. गीर्वाणा । ख. च. छ. गीर्वाणाः । क. ग. च. छ. अवक । ख मैं नहीं, ख. यादस्मि । छ. यास्मिन् । क.ख. ग. सरुधा । च. छ. सुरुधा । क. ख. ग. च छ. अप्रतिस्कृतः । क. ख. ग. च. छ. द्विवर्हा । ख. च. छ. उरांडः । क. आं । उरां । ग उराम् । क. ख. ग. च. छ. जवारुः । क. ग. छ. तदनुष्टिः । ख मद्-नुष्टिः । च. तदनुष्टः क. ख. ग. च. छ. इलीविसः । क. इराविणा । ख. ग. इराविणः । क. ग. इयधा । ख. च. छ. इयधा । क.ख.च.छ. इयधा । क. ख. ग. च. छ. तुरीयम् । ज. ख. च. छ. प्रतद्वस्तम् । ज दिविष्टिच । दिव्येपणेपु । ख दिवीपिष्टिच । दिव्येपतापु । च. छ. दिविष्टिच । दिव्येपणेपु । क. ग. च. छ. रिचीषमः । ख पचीषमः । क. ग. आनसंरात्रिः । च. छ. औनसं रात्रिः । ख. ओजसंरात्रिः । क. ग. च. छ, अनर्दा । अनर्दा । ख. अनर्वा । ख. वल्हा । क. ख. ग. च छ. जधवः के स्थान में अह्नवः । क. ग. च. छ. चरंकुरः । ख. चकुराम् । क चैंकतनायं । ग. वैकतनायं । ख वैकतायं । च. छ. वैकनायम् । क. ग. च. छ. अभी येतते । अनीये । तते । क. ख. ग. च. छ. तदात्वे । ख. च छ. परासरः । क. ख.ग.च. छ करुरजी । क. ग. नदः ॥

(११६) इक्षुणा । कीलालम् । विजाम्नि । दोषा । [अष्टमर्त्यः] ॥ ६५ ॥

ज्येष्ठम् । (ज्यैष्ठम्) । अग्निपक्व । विश्वाहा । विवस्वान् । वाते । तन्यन्तः । व्राल्म । काम्पीवर्कसम् जस्यत्यम् । जलाली ।

अन्धः । विपश्य (न्) अयाविष्ठा । आंसा रन्तु तमायीवयः ।) शमोप्यात् । गुल्फः । विष्कले । खर्गला । प्रतोदः । वेदः । यत्रास्मनतः । रध्रः । चिक्रिः । नुलुः । पुच्छधौ । सुनिः ।) अपाष्ठः । मेदी । (ज्येना ।) मर्यः । (सप्तघ्नेतः ।) वालिनि । यातारम् । रुपंकिः । सिक्तः । सगणाः । (मुडिम्नाना लिङ्गकाः । नादिना ।) मल्वः । अम्नः । जुगुः । नीलागलसाला । एलवः । (दरिद्रः ।) नीललोहितः । श्वापदः । कुनखी । कुरीरम् । (उपसः ।) तादुरि । कमथः । रुमथा । सर्वतेभ्यः । इदं । अध्वर्युः । द्युम्नी । कुधितः । दम्भना । दुरोणे . (परेक्तौति) । तितउ । (उत्पवाधत् ।) निमीदी । वामस्य । एकचक्रम् । अमतिः । सुमतिः । दयते । दयन्ति । ब्रीहि । वृत्ते ॥६६॥ ईडे । ईडे । क्षयति । तपति । रजति । अनेकार्था ॥

(११६) अधोविन्यस्त अथर्ववेद से लेकर जोड़े हुए प्रतीत होते हैं। ख. च. छ. इक्तना ; क. ग. द्रक्तना ख. अयत्यः, ख. ज्येष्ठ नहीं, क. अलिपक्व, क. ग. विवस्वक् ; ख. हिवस्वक् ; च. छ. दिवस्वक् ; छ. में 'इ' स्पष्ट नहीं, च. तन् पंतः, क. ब्रालम; वलम, ख. कांपीवसंकं ख. जस्यत्यां ; ग. में नहीं. च. छ. अधः, क. ग. विपश्या ; ख. विपशा ; छ. विपेप्स्या, क. ग. अयाविष्ठाः ; ख. च. अया विष्ठा, क रंनुः, ख. रतु, क.छ. तमा—यीवयः ; ख. तमा । पीयवः, क. ग. सामोग्याः; ख. च. छ. समोग्याः, क. ग. छ. गुल्गु, ख. गल्गु ; च. गुलाः वा गुलुः ; वल्गु पढ़ा जाना चाहिये, क..ख. गच.छ. विष्कले, क.ग.च. छ. भंगला; ख भंगनां, ख. पतोद ; क. ग. पनोद; च. छ. पनोदे; ख. यत्रास्मनंतः ग. रंध्र, च. छ. चिक्रिः, क. नलु ; ख. नलु, क. पुछगी । पुछेगी ; ख. पृछगीः । पुछेगीः ; ग. पुछगीः—पुछेगी, च. छ. पुछगीः । ख.

सुनि, क. ग. अनाष्टः, ख. अवाष्ट ; च. छ. आनस्व, ख. द्वेना, ग. च. छ. मर्थाः ; क. ख. मर्था च. छ. सप्तग्नेत; ख. सप्तमेन, च. छ. वालिनि, ख. यातार, क. ग. रुपंकि, ख. सिक्तिः , ख. च. छ. उगणाः, क. ग. उगणा ग. लिंगका; ख. मिंगकाः, ख. नदीना च.छ. नार्दाना, क ग.च. छ. मल्वा ख. मल्व क.ग.च.छ. अम्रः; ख. आम्रः, ख. पेलवः क.ग.च.छ. पेलव, क.ग.च.छ. नील लोहित, क.ग. स्वापद; ख. स्वाद, च.छ. स्वावेद, ख. क्रनखी; ग. कुरखी, क. ख. ग. च. छ. कुररं, ख. उपशः; च. उपरः तादुरी तादुरिः ख. सर्वार्थेभ्यः ग. सर्वे सेभ्यः क.ख.ग.च.छ. वधवर्युः, ग. कुवीतः, क. दन्नाना, क. ग. परेक्तोति, क. ख. तितडा ; ग. च. छ. तितड, क. ग. तुत्यवाधत, ख. तुत्यवाधतु ख. किमिदी, क. ग. च.छ. अमति, क. ग. च. छ. सुमति ; ख. में नहीं, क. ग. छ. दृयंनि: ख. दृयंशि ; च. में नहीं, दृयंती, ग. व्रत्तेः, क. ख. ग. च. छ. इडे—इडे, क. ग. च. छ. तपति रेपति । रेजति ॥

(११७) ग्रपित्वे । अभीके । प्राप्तस्य ॥

(११७) यास्कीयनिरुक्त ३ । २०-२१ ॥ के साथ तुलना करो ।

(११८) तिरः । सतः । अप्राप्तस्य ॥

(११८) क. ग. च. छ. सदं; ख. संदे ॥

(११९) त्वः । नेमः । अर्धस्य ॥

(११९) क. ख. ग. च. छ. त्वः नेमः के लिये वहेमि ॥

(१२०) ऋक्षाः । स्तृभिः । इति नक्षत्राणाम् ॥

(१२०) क. ख. ग. च. छ ऋक्षास्त्विभिरिति ॥

(१२१) वम्रीभिः । उपजिह्विका । सीमिकानाम् ॥

(१२१) क. ग. च. छ. विमृग्मिर् ; ख. विमृग्भिर्, क. ख. छ. समिकानां ॥

(१२२) रम्भः । (रथः ।) पिनाकम् । इति दण्डस्य ॥

(१२२) च. छ. रथः, क. ग. दंदपस्य ; ख. हं उपसस्य ; च. छ. दं—उपस्य ॥

(१२३) शेपः । वैतसः । इति पुं (स्) प्रजननस्य ॥

(१२३) ख. च. छ. सेपः, क. ग. सेतः, क. ख. ग. च. छ. वेधस इति ॥

(१२४) परंगतिविलीके । इति स्त्रीप्रजननस्य ॥

(१२४) क. परंगतिलीके, ग. पुरंगतिलीके ; ख. परंगति विलीके ॥

(१२५) अनेन । अन्या । पनस्य ॥

(१२५) एना—अया, का व्याख्यान; तुलना करो निरुक्त ३ । २१ । १० ॥ ख. अतेन, क. ग. पनस्या इस में अवसान नहीं ॥

(१२६) मकि । ह्रकिर । इति प्रतिषेधस्य ॥

(१२६) मकि, अवसान नहीं ।

(१२७) वरुथम् । (असग्रम्) । चर्मणोऽरुत्साहस्य ॥

(१२७) क. ग. चस्वरूपं; ख. च । रूपां; च. छ. वरूपं, च. असग्रं क. ख. ग. चर्मणः—अरु हत्यादस्य, च. छ. चर्मणः—अरुहत्यादस्य ॥

(१२८) पणिः प्रकलविद् वणिजः ॥

(१२८) घ. पणित् तु० क० निरुक्त ६ । ६ और २६ ॥

(१२९) स्वप्नी । कितवस्य । अक्षधूर्तस्य ॥

(१२९) क ग. स्वप्नी; ख. च. छ. स्वप्नी । तु० क० निरुक्त ५ । २२ ॥

(१३०) (मृण्यः) । सीमिकस्य ॥

ख. च. छ. सीमिकं; क. सीमिदं; ग. में यह नहीं; परन्तु सब हस्त लेख द्वितीय पद के आगे "कस्य" जोड़ते हैं, संभवत वस्यूः पढ़ो ॥

(१३१) कुटस्य । कुलिशः ।

(१३१) क. ग. च.छ. कुथस्य, ख. कुप्यस्य; क. ग. छ. कुलिजः ख. कलिजः; च. कुलिज ॥

(१३२) अग्निः । जातवेदाः । वैश्वानरः । द्रविणोदाः । वनस्पतिरिति सूक्तभाञ्जि ॥

(१३२ से १३६) तु० क० निघ० ५ । १—२ और निरु० ७।८ ख. सूक्तताज. ॥

(१३३) इध्मः । (विष्णुः) । तनूनपात् । नराशंसः । देवीर्द्वारः । उषासानक्ता । दैव्याहोतारा । तिस्रोदेवीः । त्वष्टा । वनस्पतिः । स्वाहाकृत (य) इति निपातभाञ्जि ॥

(१३३) ख. च छ. में विष्णुः नहीं । ख. उशासानक्ता च. छ. देव्या च. छ. देवी । ख. निपात भाञ्जिः ॥

(१३४) इन्द्रः । विष्णुः । सोमः । पर्जन्यः । ऋतुः । अग्नायी । पृथिवी । इड़ा । भृगव. । अथर्वाण इति संस्तविकास्त स्यैकवद् बहुवत् स्त्रीवच्च ॥

(१३४)ख. आग्नेयी । घ. अथर्वाणः । क..इति सस्तविका । ग. इति सप्तविका । च. छ. इ संस्तविका । ख. ग संस्तविका । क. ख. ग. च. छ. बहुत्व । ख. च. छ. स्त्रीव च: ॥

(१३५) वहनं (च हविषां आवाहनं च) देवानां यच्च दार्ष्टिविषयिकं तदस्य कर्म ॥

(१३५) ज. रात्र विषयिकं; ख. राच्छ् विषयीकं; च.छ. राष्ट्र विषयिकं ॥

(१३६) अर्यलोकः । वसन्तः । प्रातः सवनम् । गायत्री त्रिवृद् रथंतरम् इति तद्भक्तीनि ॥ ६७ ॥

(१३६) क. ख.ग. आर्य, क.ग. वसनः; ख. संनः, क.ख.ग. च.छ. तद्भक्तानि ॥

(१३७) वायुः । वरुणः । इन्द्रः । रुद्रः । पर्जन्यः । बृहस्पतिः । ब्रह्मणस्पति । वास्तोष्पतिः । क्षेत्रस्यपतिः । कः । यमः । अपांनपात् । मित्रः । विश्वकर्मा । मन्युः । तार्क्ष्यः । दधिक्राः । सरस्वान् । अग्निः । असुनीतिः । वाजः । कुतः । वातः । ऋतः । मृत्युः । धाता । विधाता । पुरुरवाः । गन्धर्वाः । अनड्वान् । प्राणाः । स्तम्भः । व्रात्य इति सूक्तभाञ्जि ॥

(१३७ से १४१ पर्यन्त तु० क० निघ० ५ । ४–५ और निरु० ७।१० क. ख. ग. च. छ. कायः, वायुः के लिये । १४१ ख. बृहस्पतिः ब्रह्मणस्पतिः नहीं हैं । क. ख. ग. च. छ. मित्रं । ख. मत्यः; छ. मन्यः । क. ख. ग. च. छ. दधिक्रा । क. ख. च. अश्वनीतिः ; ग. छ. अश्विनीतिः । च. मत्युः । क. ग. स्तम्भाः । क. ख. ग. च. छ. सूक्तभाञ्जि ॥

(१३८) प्रजापतिः । चन्द्रमाः । सोमः । इन्दुः । अदितिः । धेनवः । अहिर्बुध्न्य इति निपातभाञ्जि ॥

(१३८) क. ख. ग. च. छ. इन्द्रः । ख. अहिर्बुधः । ज. ख. ग. च. छ. निपात भाञ्जिः ।

(१३९ सरस्वती । वाक् । अदितिः । उर्वशी । गौः । धेनुः । सरमा । उषा । इन्द्राणी । पृथिवी । दस्य । गोधुकसा । विराट् । अघ्न्याः । सिनीवाली । कुहूः । अनुमतिः । राका । यमी ।

सरण्यूः । पथ्या । रोदसी । देवपत्न्यः । मरुतः । रुद्राः । ऋभवः । अंगिरसः । भृगवः । अथर्वाण इति संस्तविकास्तस्यैकवद् बहुवत् स्त्रीवच्च ॥

(१३९) ग. उर्वसी । ख. च. छ. गोः, क. ग. च. छ. सरसा ; ख. सरस । ख. च. छ. गाधुकसा । क. ख. ग. च. छ. अप्त्वा, क. ग. च. छ. सिनीवाली, ख. च. छ. कुहूः । क. ख. ग. च. छ. मेयी, क. ग. च. छ. सरण्यू ; ख. सरण्य । च. देवपत्यः ; ख. दिवा पत्र्यः । क. ग. च. छ. रुद्रः : ख. में नहीं, ख. ग. ऋपभः । क.ग.च. छ. संसूचिकांस्र : ख. मंसूचि—क. ग. कवत्, क. ग. वहुः ख. उहु ॥

(१४०) स्नेहानु प्रदानं वृत्रवधोया च का च वलकृतिस्तदस्य कर्म ॥

(१४०) क. ग. च. छ. वृत्रचर । : ख. वृतृस्य । ज. ख. च. छ. ह्या च कं च । वलंकृति—सूद् अस्य ।

(१४१) अन्तरिक्षलोकः । ग्रीष्मः । मध्यंदिनं सवनम् । त्रिष्टुप् पञ्च दशः । वृहदिति तद्भक्तीनि ॥

(१४१) क. ख. ग.च. छ. अंतरिक्षं—लोकाः । ख. सवनं नहीं । क. ग. त्रिष्टु ; ख. तृष्टु : च. छ. तृष्टुप् , क. ख. ग. पंचदश : च. छ. यंचदस; च. में क्या आना चाहिये कुछ नहीं लिखा, क. ख. ग. छ. तद्भक्तीति ।

(१४२) आदित्यः । सविता । भगः । सूर्यः । पूषा । विष्णुः । केशी । विश्वानरः । वृषाकपिः । कालः । ब्रह्मचारी । रोहित इति सूक्तभाजि ॥

(१४२) १४२ १४७ तक तु० क० निघ० ५ । ६ और निरु० ७ । ११ ॥

ख. उषा, क. ख. ग. च. छ. केशः । वैश्वानरः । क. ख. ग. च. छ. रोहितः । इति सूक्त भाञ्जिः ॥

(१४३) दध्यङ् । अथर्वा । यमः । अज एकपात् । मनुः । विवस्वान् । दक्षः । अर्यमा । वैश्वनरः । सुपर्ण इति निपात-भाञ्जि ॥

(१४३) क.ग. दध्यङाः; ख.च.छ. दध्यद्रा, क.ख.ग.च.छ. एकपात् अजः । ग. विवश्वान् ख. दक्षा । ख. विश्वातर और तव वृषाकपि (सिञ्च) से पुनः लिखता है, इसी पाठ भेद के साथ लोहितः है । क. ख. ग. च. छ. निपातभाञ्जिः ॥

(१४४) उषाः । सूर्या । वृषाकपायी । साध्याः । वसवः । आदित्याः । सप्त ऋषयः । वाजिनः । विश्वे देवा इति संस्तव-कस्तस्यैकवद् बहुवत् स्त्रीत्वच ॥

(१४४) ग. उषा । क. ग. छ. सूर्याः; ख. सूर्य । ख. च. छ. साध्या, क. ग. सप्त रपयः; छ. सप्त रिपयः, क. ग. विश्वे । क. ग. च. छ. संसूचिकास्, ख. सूक्तविकास्, ख. क बहुव । क. ग. छ. चा

(१४५) (रसादानं रश्मिभि (श्च) रसाधारणं यच् च (प्रवल्हितं तदस्य कर्म ॥

(१४५) ख. रश्मिभिः यच्च । पुनः कहता है, क. ख. ग. च. छ. रसधारणं । ज. ख. च. छ. प्रवल्हितम् के लिये राष्ट्र विषयिकं १३५ से ॥

(१४६) असौ लोकः । वर्षास् । तृतीय सवनम् । जगती । सप्तदशः । वैरुपं इति तद्भक्तीनि ॥

(१४६) क. ग. असो, क. ख. ग. च. छ. सप्तदश बृहद्, १३६ से । ज. ख. च. छ. तद्भक्तीति ॥

(१४७) एतेषाम् एव लोकानाम् ऋतु-छन्द (:) स्तोम-पृष्ठानाम् आनुपूर्वेण भक्तिशेषोऽनुकल्पो ॥

(१४७) क. ग. च. छ. पृष्ठयानाम् ; ख. पृष्ठमानाम्, ख. ग. च. छ. अनुपूर्वेण । ख. भक्ति शेषे ॥

(१४८) देवताद्वन्द्वे च पूर्वस्यापरः संस्तविकः । पूर्वस्यापरः संस्तविकः ॥ ६९ ॥

इति कौत्सव्य निरुक्त निघण्टुः समाप्तः । परिशिष्टम् ॥४८॥ समाप्तम् ॥

(१४८) ख. में च नहीं । क.ग.च.छ. संसूचिकः; ख. संसूचितः, छ. ख. ग. छ. पूर्वस्य ॥

समाप्ति वाक्य ख. च. छ. कौत्सव्य ग. ख. च. छ. निघंटः । अन्तिम पंक्ति के लिये ख. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥ च. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥ अष्टाचत्वारिंशतितमं, छ. परिशिष्टम् अष्टाचत्वारिंशतितमं समाप्तं ॥

ख. ङ्गा, क. ख. ग. च. छ. केशः । वैश्वानरः । क. ख. ग. च. छ. रोहितः । इति सूक्त भाञ्जिः ॥

(१४३) दध्यङ् । अथर्वा । यमः । अज एकपात् । मनुः । विवस्वान् । दक्षः । अर्यमा । वैश्वनरः । सुपर्ण इति निपात-भाञ्जि ॥

(१४३) क.ग. दध्यङ्ङाः ख.च.छ. दध्यद्रा, क.ख.ग.च.छ. एकपात् अजः । ग. विवश्वान् ख. दक्षा । ख. विश्वातर और तय वृषाकपि (खिच) से पुनः लिखता है, इसी पाठ भेद के साथ लोहित है । क. ख. ग. च. छ. निपातभाञ्जिः ॥

(१४४) उषाः । सूर्या । वृषाकपायी । साध्याः । वसवः । आदित्याः । सप्त ऋषयः । वाजिनः । विश्वे देवा इति संस्ताव-कस्तस्यैकवद् बहुवत् स्त्रीवच्च ॥

(१४४) ग. उषा । क. ग. छ. सूर्याः ; ख. सूर्य । ख. च. छ. साध्या, क. ग. सप्त रषयः ; छ. सप्त रिषयः, क. ग. विश्वे । क. ग. च. छ. संसूचिकाञ्च , ख. सूक्तविकाञ्च , ख. क बहुव । क. ग. छ. चा

(१४५) (रसादानं रश्मिभि (श्च) रसाधारणं यच् च (प्रवल्हितं तदस्य कर्म ॥

(१४५) ख. राश्मिभिः यच्च । पुनः कहता है, क. ख. ग. च. छ. रसधारणं । ज. ख. च. छ. प्रवल्हितम् के लिये राष्ट्र विषयिकं १३५ से ॥

(१४६) असौ लोकः । वर्षास् । तृतीय सवनम् । जगती । सप्तदशः । वैरुपं इति तद्भक्तीनि ॥

(१४६) क. ग. असो, क. ख. ग. च. छ. सप्तदश बृहद्, १३६ से । ज. ख. च. छ. तद्भक्तीति ॥

(१४७) एतेषाम् एव लोकानाम् ऋतु-छन्द (:) स्तोम-पृष्ठानाम् आनुपूर्वेण भक्तिशेषोऽनुकल्पो ॥

(१४७) क. ग. च. छ. पृष्ठ्यानाम् ; ख. पृष्टमानाम् , ख. ग. च. छ. अनुपूर्वेण । ख. भक्ति शेषे ॥

(१४८) देवताद्वन्द्वे च पूर्वस्यापरः संस्तविकः । पूर्वस्यापरः संस्तविकः ॥ ६६ ॥

इति कौत्सव्य निरुक्त निघण्टुः समाप्तः । परिशिष्टम् ॥४८॥ समाप्तम् ॥

(१४८) ख. में च नहीं । क.ग.च.छ. संसूचिकः; ख. संसूचितः, क. ख. ग. छ. पूर्वस्य ॥

समाप्ति वाक्य ख. च. छ. कौत्सव्य ग. ख. च. छ. निघंटः । अन्तिम पंक्ति के लिये ख. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥ च. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥ अष्टाचत्वारिंशतितमं, छ. परिशिष्टम् अष्टाचत्वारिंशतितमं समाप्तं ॥

ख. उषा, क. ख. ग. च. छ. केशः । वैश्वानरः । क. ख. ग. च. छ. रोहितः । इति सूक्त भाञ्जिः ॥

(१४३) दध्यङ् । अथर्वा । यमः । अज एकपात् । मनुः । विवस्वान् । दक्षः । अर्यमा । वैश्वनरः । सुपर्ण इति निपात-भाञ्जि ॥

(१४३) क.ग. दध्यङाः; ख.च.छ. दध्यद्वा, क.ख.ग.च.छ. एकपात् अजः । ग. विवस्वान् ख. दक्षा । ख. विश्वातर और तव वृषाकपि (सिञ्च) से पुनः लिखता है, इसी पाठ भेद के साथ लोहित. है । क. ख. ग. च. छ. निपातभाञ्जिः ॥

(१४४) उषाः । सूर्या । वृषाकपायी । साध्याः । वसवः । आदित्याः । सप्त ऋषयः । वाजिनः । विश्वे देवा इति संस्तावकस्तस्यैकवद् बहुवत् स्त्रीवच्च ॥

(१४४) ग. उषा । क. ग. छ. सूर्याः ; ख. सूर्य । ख. च. छ. साध्या, क. ग. सप्त रपयः ; छ. सप्त रिपयः, क. ग. विश्वे । क. ग. च. छ. संसूचिकाख , ख. सूक्तविकाख , ख. क बहुव । क. ग. छ. चा

(१४५) (रसादानं रश्मिभि (श्च) रसाधारणं यच् च (प्रवल्हितं तदस्य कर्म ॥

(१४५) ख. राश्मिभिः यच्च । पुनः कहता है, क. ख. ग. च. छ. रसधारणं । ज. ख. च. छ. प्रवल्हितम् के लिये राष्ट्र विषयिकं १३५ से ॥

(१४६) असौ लोकः । वर्षास् । तृतीय सवनम् । जगती । सप्तदशः । वैरुपं इति तद्भक्तीनि ॥

(१४६) क. ग. असो, क. ख. ग. च. छ. सप्तदश बृहद्, १३६ से । ज. ख. च. छ. तद्भक्तीति ॥

(१४७) एतेषाम् एव लोकानाम् ऋतु-छन्द (:) स्तोम-पृष्ठानाम् आनुपूर्वेण भक्तिशेषोऽनुकल्पो ॥

(१४७) क. ग. च. छ. पृष्ठथानाम् ; ख. पृष्टमानाम्, ख. ग. च. छ. अनुपूर्वेण । ख. भक्ति शेषे ॥

(१४८) देवताद्वन्द्वे च पूर्वस्यापरः संस्तविकः । पूर्वस्यापरः संस्तविकः ॥ ६६ ॥

इति कौत्सव्य निरुक्त निघण्टुः समाप्तः । परिशिष्टम् ॥४८॥ समाप्तम् ॥

(१४८) ख. में च नहीं, क.ग.च.छ. संसूचिकः; ख. संसूचितः, क. ख. ग. छ. पूर्वस्य ॥

समाप्ति वाक्य ख. च. छ. कौत्सव्य ग. ख. च. छ. निघंटः । अन्तिम पंक्ति के लिये ख. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥ च. परिशिष्ट ॥ ४८ ॥ अष्टाचत्वारिंशतितमं, छ. परिशिष्टम् अष्टाचत्वारिंशतितमं समाप्तं ॥

पदसूची ।

अ

अहिर्बुध्न्यः १३८
अघ्न्याः १३९
अनुमतिः १३८
आंगिरसः १३८
अजिरम १०६
अकूपारस्य ११५
अप्रायुवः ११५
अधिगुः ११५
अस्कृधोयुः ११५
अर्कः ११५
अमवान् ११५
अमीवा ११५
अम्यक् ११५
अप्रतिष्कुतः ११५
अमूरः ११५
अनर्शरातिम् ११५
अनर्वा ११५
अभिधेतन ११५
अष्टमर्त्यः ११६
असिषक ११६
अम्बः ६८
अम्भृणः ६८
अद्भुतः ६८
अधुना ६९
अघाह्यः ७१
अद्धा ७१
अयाविष्ठा ११६
अपाष्ठः ११६
अन्नः ११६
अन्धः ११५,११६
अभीके ११७
अनेन १२५
अन्या १२५
अग्नायी १३४
अथर्वाण १३४, १३९
अयंलोकः १३६
अपांनपात् १३७
अग्निः १३७
असुनीतिः १३७
अनड्वान् १३७
अथर्वा १४३
अज एकपात् १४३
अर्यमा १४३
अर्चति ९
अशनशि २

ओषधि	२८	अध्न्या	८२
अभ्यर्षः	२८	अण्व्यः	८२
आशिषः	२८	अत्यः	९३
अर्चिं	२०	अमा	८९
आविष्यन्	१५	अज्मा	८९
अमनि	५१	अश्मवाना	८१
आगः	६३	अस्रेमा	६२
अहः	६३	अनेद्यः	६२
अशस्ति (:]	६३	अनिन्द्यः	६२
अर्बुदम्	६६	अनवद्यः	६२
अत्यर्बुदम्	५६	अनन्ते	६०
असंख्येयम्	६६	अस्तमीके	७३
अयुतम्	६६	अर्वाके	७३
अर्भकः	६७	अन्तमानाम्	७३
अघशंसः	८३	अवमे	७३
अङ्गना	८६	असिक्नी	७४
अन्धः।	८८	अक्तुः	७४
अव्ययः	९३	अरणः	७५
अरुण्यो गावः	९४	अम्भः	७५
अवटः	७७	अरत्निन्दानि	७५
अरयः	७८	अक्षराः	७२
अर्याः	७८	अन्नम्	७५, ८८
अनवः	७८	अवनयः	७६
अमतिः	७९, १९, ११५	अश्नुवः	८२
अप्सः	७९	अथर्यः	८२
अरः	९१	अर्णवः	७६
अमृतम्	९१	अजिराः	७६

अध्वरः ९३
अम्बरम् ९८, ७३
अध्वा ९८
अलातृणः १००
अहिः १००, ७५
अन्नम् १००
असुरः १००
अद्रिः १०१
अश्मा १०१
अर्जुनी ११०
अहः १११
अहना ११०
अरूपी ११०
अभीगावः ११३
अपीच्यम् १०७
अज्राः १०७
अक्षरम् १०२
अदिति १०२,९२,१६,७२,१३८,१३९
अनुष्टुप् १०४
अर्कः १०४,८८
अपः ६१,७५
अग्नः ६१,८७

आ

आयुधानि ७५
आदित्यः १४२, १४४
आखण्डल १८
आक्रोशति ४७
आणौ १०५
आशुः ९३
आशुशुक्षणिः ११५
आहनः ११५
आङ्कुषः ११५
आनुषक् ११५
आसात् ७३
आवयाः ७५
आपः ७५
आक्तेर्निपासः ८५
आक्षातयः ८५
आयवाः ७८
आभीशवः ८२
आचाकशत् २
आयती ८१

इ

इडा ८८, ९२, ७२, ३७
इरावतः ७६
इषम् ८८
इन्द्रियम् ९०, १०३
इष्टाति २८
इरज्यति १०, २१
इषुध्यति १२
इनद्धि २०, ६१

इदानीम् ६९
इदम् ७५,११६
इधिः ९५
इन्दुः ९५,१३८
इनः ११४
इष्टम् १०७
इर्मान्तासः ११५
इलीबिशः ११५
इरांविणः ११५
इक्षुणा ११६
इध्मः १३३
इन्द्रः १३४,१३७
इन्द्राणी १३९
ईडे ११६
ईमहे १२

उ

उर्व्यः ७६
उशिजः ८५
उत्सः ७७
उस्रा ९२,११२
उस्रिया ९२
उदरम् ८०
उद्मसि ३
उशिक् ३
उभयत्र ३१
उरुष्यति १४
उक्षः ६८
उक्षितः ६८
उक्षा ६८
उक्षिता ६८
उरू ६८
उर्वी ७२, ७४
उक्थ्यः ६२
उरुची
उपाके ७३
उपमे ७३
उपराः ८९
उदधिः १००
उपरः १०१
उपलः १०१
उपोब्दिः ६०
उपासि ११५
उपलप्रक्षिणी ११५
उराणः ११५
उपसः ११६
उत्पवाधत् ११६
उपार्जन्हिका १२१
उषासानक्ता १२१
उर्वशी १३९
उषा १३९,१४३
ऊर्म्या ७४
ऊधः ७४
ऊर्जः ८८

ऊर्वः श्वसः ९३
ऊर्जस्वती ११०

ऋ

ऋभवः १३९
ऋभुः ८५
ऋष ८७
ऋश्यदः ७७
ऋंजति ४४
ऋहन् ६७
ऋष्वः ६८
ऋभुक्षा ६८
ऋत्विजः ९६
ऋक् १०२
ऋचीषमः ११५
ऋक्षाः १२०
ऋतुः १३७
ऋतः १३७

ॠ

ॠञ्जोति १०
ॠणदि १०
ॠच्छंति १०
ॠतम ७१

ए

एतग्वः ८३
एतशः ८३
एलबः ११६

एकचक्रम् ११६

ओ

ओदनः १००
ओजः ७५, १०३
ओष्यौ ६०

क

कल्मलीकिनम् २०
कमथः ११६
कः १३७
कण्वः ८५
कङ्कम् ८८
कविः ८५
कनकम् ८१
कक्ष्याः ८२
ककुभः ९९
कशा १०२
कश्यपः १०५
कनति ३
कर्वरम् ६१
करणानि ३१
करिक्रत् ६१
करन्ती ६१
कर्तुम् ६१
कर्त्ता ६१
कर्त्तेव ६१
कर्मणः ६१

कबन्धम्	७५	कुणारू	१००
कम्	७५	कुत्सः	१०४
कर्वुरम्	७५	कुलिशः	१०४
कर्षांसि	६१	कुटस्य	१०५, १३१
कर्म	८५	कुल्याः	७६
करूरती	११५	कुशयः	७७
कानिषत्	३	कुलायम्	८९
काशति	६१	कुनखी	११६
काष्ठा	७५, ९९	कुरीरम्	११६
कारूः	९७	कुवितः	११६
काकुः	१०२	कुतः	१३७
कायमानः	१०५	कुहूः	१३७
काणुका	१०५	कुर्वति	१९
काम्पील कंसम्	११६	कृपण्यति	९
कालः	१४७	कृच्छ्रम्	६५
काञ्चनम्	९१	कृशंमः	६७
काटः	७७	कृधुकः	६७
कारोतरः	७७	कृपण्युः	९७
किमीदी	११६	कृष्टयः	७८
किरषः	१००	कृशनम्	९९, ७९
किरेधाः	१०५	कृत्तिः	८८
कीलालम्	८८	कृदरम्	८०
कीस्तासः	८५	कृपीटम्	७५
कीरिः	९७	केतुः	८४
कीलालम्	११६		
कुरवः	९६		

केवटः ७७
केशी १४०
केपयः १०५
कोभति २७
कोशः १००

क्रतुः ९५, ८४, ६१
क्रन्दः १०५
क्राणा १०५
क्रिविः ७७
क्रोधे १८
क्वणन् १००
क्वसनः ९७

ख

खरे १०६
खजे १०५
खले १०५
खर्गला ११६
खाः ७६
खादो ७६
खाटः ७७
खाय १०५
खेदयः ११३

ग

गभस्ती ८१
गर्दनम् ८८०
गर्तः ८९
गयः ८७
गम्भीरम ७५
गहनम् ७५
गभीरम् ७५
गम्भीरे ६०
गरः ७५
गदति ९
गमेः २
गभस्तयः ११२
गभीरा १०२
गम्भीरा १०२
गणः १०२
गन्धर्वाः १३७
गह्वरम् ७५
गावः ११३
गायत्री १३६
गाथा १०२
गान्धर्वी १०२
गातुः ७२
गायति ९
गिरिः
गिर्वणाः १०२
गीः १०२
गुल्फः ११६

गूर्धयति	९	चरः	१०१
गृत्सः	८५	चषेः	११५
गोधुक्तरसा	१३८	चन्द्रमाः	१३८
गोः	८२	चर्षणयः	७८
गोत्रा	७२, १०१	चापि	२
गोषायति	३४	चाकनत्	३
गौः	१३९, ७२	चाषः	११५
गौरी	१०२	चित्रामघाः	११०
ग्रा	८५, १०२	चित्	११५
ग्मा	७२	चिक्रि	११६
ग्राया	१०१	चितम्	८४
घ		चूर्णः	७५
घर्मः	९५, १११	चेतः	८४
घृतम्	७५	चर्याणम्	१०३
घृतार्चि	७४	चयमानः	८१
घृणिः	१११	चयनः	११५
घोषः	१०२	छ	
ध्रंसः	१११	छन्नसत्	३
च		छन्दति	९
चक्रि	२	छन्दः	
चष्टे	२	छर्दिः	८९
चकमानः	३	छर्दिः	८९
चाक्षुरीभमहित	३८	छाया	८९
चक्रति	५२	ज	
चक्रत्	६१	जरिता	९७
चम्वा	६०	जहा	११५
चमसः	१००		

जसुरि ११५
जवारू ११५
जराध्य ११५
जधवः ११५
जस्यत्पम् ११६
जलाली ११६
जगतः ७८
जन्तवः ८७
जठरम् ८०
जगृतम् ८०
जलम् ७५
जह्वा ७५
जलापम् ६४,७५
जक्षति ५३
जमत् २०
जरते ८
जल्पति ९
जज्ञणाभवन् २०
जामि ७५,११५
जाः ८७
जातरूपम् ९१
जामयः ८०
जिह्वा १०२
जिघर्ति ४९
जिघर्त्ति ३२
जिन्वति ३१
जीराः १०६
जुषते ३
जुगुः ११६
जह्वरे ११५
जूर्णिः १०६
जोषवाकम् ११५
ज्येना ११६
ज्येष्ठः १०५
ज्योतते २०
ज्वले २०

ट

टुह्यवः ८७

त

तर्पाः ८३
तक्का ८३
तस्करः ८३
तनयम् ८७
तक्म ८७
तस्थुषः ७८
तत्र १०७
तरीणः १०६
तरः १०३
तविषी १०३
ततनुष्टिम् ११५
तन्यन्तः ११६
तमायीवयः ११६

तपति १७,११६
तनूनपात् १३३
तपः ९
तडित् १९, ७३
तवसः ६६
तमः ७४
तमस्वती ७४
तार्क्ष्यः १३७,९३
तायुः ९३
ताजत् १०६
तादुरि ११६
तितउ ११६
तिरः ११८
तिस्रोदेवीः १३३
तिरति १६
तुज्यमानासः १०६
तुग्वनि ११५
तुरीयम् ११५
तुक् ८७
तुर्वशाः ७८
तुकः ८९
तुजाति १३,१४
तुवि ६६
तुर्वेश ७३
तुग्रथाः ७५
तूतुजिः १०६
तूयम् १०६
तूर्णि १०६
तूतुजानः १०६
तूर्वति १९
तूयम् ७५
तृपु १०६
तृणोढि १९
तृग्रम् ६५
तृप्तिः ७५
तेजः ८
तोकम् ८७
तोयम् ७५
त्यजः १८
त्वः ११९
त्वष्टा १३३
त्वक्षः १०३
त्विष्यति १६

थ

थलित ६१

द

दतिः १००
दक्षः १०३, १४३
दनः ११५
दरिद्रः ११६
दत्रम् ९१

दधिक्राः	९३,१३७	दिवः	१०८
दधिक्रावा	९३	दिविधिषु	११५
दर्दुरम्	८०	दीधितयः	८२,११२
दयते	११६	दीदयति	२०
दयन्ति	११६	दुरोणे	११६
दस्य	१३९	दुरोणम्	८९
दधति	२५	दुर्याः	८९
दशस्यति	२८	दुवस्यति	१०
दस्यति	४२	दुग्धम्	११५
		दूतः	११५
ददाति	१३	दृशिहाम	३९
दभ्नोति	१९	देवताता	९५
		देवयवः	९६
दहरकः	६७	देवीर्द्वारः	१३३
दमस्वती	७४	देवपत्न्यः	१३१
दमः	८८	देवा चेष्ट	२
दानवः	१००	दैव्याहोतारा	१३३
दानः	९०	दोषः	११६
दानम्	९०	दोधति	१८
दासते	२४	दोवति	१९
दासति	१३,१९	दोषा	७४
दाशति	१३	दंसः	६१
दान पनुपरिवस्यते	५९	द्यविः	१११
दिवा	१११	द्यावापृथिव्योः	६०
दिनम्	१११	द्रुह्वी	११६
दिवे	१११	द्रुह्वम्	६४,९०,१०३

द्योतनम् ६४
द्योतते २०
द्योतना ११०
द्यौगत् १०६
द्रोहे २८
द्रविणम् १०३
द्रवत १०६
द्विवरुही १०६

ध

धमति ९
धमनिः १०२
धर्णसि १०३
धनुष्यति १९
धासिः ८८
धाता १३७
धासिः ८८
धारयते २५
धानाप्यम् ७५
धिनोति ३८
धिषणा १०२
धिनोति ३०
धिष्ण्ये ६०
धीः ८४,६१
धीरः ८५
धुनिः ८३,७६
धूर्वति १९
धेनुः १३८, १३९
धेना १०२
ध्रुवदक्षं ११५
ध्वस्मन्वत् ७५
ध्वरति १९
ध्वंसते ३७,५
ध्वनति ४

न

नदः ९७, ११५
नभः ७५, १०८
नना ८६, १०२
नदनुः १०५
नर्दति ८
नदति ९
नमस्यति १०
नसति ४८
नर्चते ५८
नवम् ६८
नव्यम् ६९
नप्त्यौ ६०
नस्या ७४
नक्ता ७४
नवेदाः ८५

नपात्	८७	नु	६
नमः	८८	नुलु	११६
नराः	७८,९३	नूचित्	१०६
नहुषः	९३	नूतनम्	६९
नराशंसा	१३३	नूनम्	६९
नादः	९७	नृम्णम्	१०३
नाकः	१०८	नेमि	१०४
नादिना	११६	नेमधिति	१०५
नामानि	२०	नेमः	८८,११९
नियुत्वान्	११४	नोधात्	१०६
निण्यम्	१०७	नौः	१०२
निवित्	१०२	नौति	९
निष्षपी	११५	प	
निश्रम्माः	११५	पर्वतः	१००
निषामयत्योः	२	परिधः	१०१
निर्ऋते	७	पराचैः	१०९
निवासे	२८	परावते	१०९
नितोजति	१९	पविः	१०४
निवपति	१८	पवित्रम्	७५,११५
निर्ऋति	६५; ७२	पराशरेः	११५
नियुतम्	६६		
निघृष्वः	६७	परङ्गति विलीके	१२४
नियुतोवायो	९३	पणिः	१२८
निर्णिक्	७९	पर्जन्यः	१३४,१३७
नीलागलसाला	११६	पथ्या	१३९
नीललोहित	१०६	पचति	२
नीरम	८९		

पचते	२	पावनम	७५
पणते	९	पार्वत्यः	७६
पणस्यति	९	पाकस्थामा कौरयाण	११५
पणायते	९, २७	पिनाकम्	१२२
पप्रिक्षाः	९	पिघति	२९
परि	११	पिपर्त्ति	१४
परिस्रव	११	पिप्पहु	१७
पवस्व	११	पिप्लम	७५
पत्यते	२१	पितुः	८८
पथति	२०	पिष्टम्	७९
पराणि	७२	पीरिठम्	९८
पयः	७४, ७५, ८८	पीठम्	९८
पस्तयम्	८९	पीयति	२८
परीसानम्	८०	पीपरत्	१२
पैचजनाः	७८	पुच्छधौ	११६
परेक्तौति		पुनाति	२७
पाणिघः	१०१	पुष्यति	४१
पाजः	१०३	पुरु	६६
पाने	२९	पुरधी	६०
पारयति	१४	पुरीषम्	७५
पाति	१४	पुरुरवा	१३७
पासति	१४	पुरु भोजाः	१०१
पाकः	६२	पूषा	७२, १४२
पाश्वौ	६०	पूजयति	२७
पावकम्	७५	पूर्वाः	७८
पार्वम्	७५	पूरवः	७८

पृथिवी १३४,१३८
पृक्षः ८८
पृथिव्याः ७२
पृच्छति ९
पृथग्भावे २८
पृणति १३,१४
पृथिवी ९८
पृश्निः १०८
पृतना १०५
पृत्सु १०५
पृथुश्रया ११५
पृषत्योमरुताम् ७४
पेशः ७९,९१
पैद्धः ९३
पौंस्ये १०१
पौंस्यानि १०२
प्रजापति ९५
प्रतरणं १०५
प्रतद्वसू ११५
प्रतोदः ११५
प्रग १५
प्रयुतम् ६६
प्रतिष्ठा ६७
प्रत्नम् ७०
प्रदिवः ७०
प्रवयः ७०
प्रशस्य ६२
प्रपित्वे ६०,११७
प्रतिष्ठे ६०
प्रशस्ये ६०
प्रजा ८७
प्रकलविद् १२८
प्रजापतिः १३८
प्रथति २०
प्राणः १३७
प्रातः सवनम् १३६
प्राति १३,१४
प्राशु १०६
प्रीतौ ३०
प्साति १५

ब

बर्हिः ९८
बलाहकः १००
बकुरः ११५
बभस्ति १५
बप्सति १५
बब्धाम १५
बहोः ७१
बट् ५१
बाधः १०३
बाहू ८१
बाहोः ८१
बिष्कले ११६
बिभर्ति २५

वीजम्	८७	भारताः	९६
वुस्नम्	७५	भावती	११०
वुध्नेः	८४	भास्वती	११०
वृहस्पतिः	१३७	भानुः	१११
वृहत्	६८	भारती	१०२
वृवूकम्	७५	भ्राशते	२०
वृतम्	९०	भ्राजते	२०
वेकनाटान्	११५	भामः	१८
ब्रध्नः	६८, ८७, ९८	भामते	१८
ब्रह्मचारी	१४२	भ्राणाति	१८
ब्रह्मणस्पतिः	१३७	भुरिजौ	८१
ब्रह्म	८७	भुरण्युः	१०६
भ		भुवनम्	७५
भगः	९०, १४२	भूमिः	७१
भर्गः	९१	भूः	९८
भरे	१०५	भूरि	६६, ७५
भविष्यत्	७५	भूतम	७५
भजति	५५	भृगवः	१३४, १३९
भवन्	२०	भृज्जति	१९
भवथः	१५	भृणीवते	२६
भवेति	१५	भेषजम	६४,७५
भनते	८	भेदयोजनयोश्च	१७
भन्दते	९	भ्रेषते	१९
भनति	६	म	
भरित्रे	८१	मित्रः	१३७
भार्या	८५	मिमेती	४

मृदाति १९
मेडिः १०२
मेहना ११५
मेदी ११६
मेध्यम् ७५
मेधा ८४
मेना ८६
मेधाविनः ८५
मोकी ७४
मोक्तः ७०
मंतसः १०५
मंत्र (य) ते ९

य

यतस्रुचः ८६
यमः १३७,१४३
यमी १३९
यत्रास्मनतः ११६
यदवः ७८
यहुः ८७
यह्वयः ७६
यशस्वती ७५
यशः ७५
यह्वः ६८
यतः ७०
यादृङ्मन् ११५
यातारम् ११६
यादः ७५
यातयते १९
याचते १२
यामि १२
युग्भिदि
योष्टिः २
योनिः ७५
योक्त्राणि ८२
योजनानि ८२
योषा ८६
योषितः ७६
यौति ९
यंतारः १२

र

रसः ७५,८८, १०२
रजः ७४
रम्या ७४
रजसी ६०
रदति ४६
रक्षे १४
२८
र
रशनाः ८२
रयिः ९०
रत्नम् ९०
रक्षम् ९१
रप्सु ७९
रतयः ८६
रथः १२२
रम्भः १२२

रजति	११६	रेभः	९७
रघुः	११६	रेतः	७५
रन्तु	११६	रेभति	९
रणः	१०५	रेकणः	९०
राज्ञः	७४	रेतुः	८५
रासति	१३	रैवतः	१०१
राजति	२१	रोधसी	६०
राति	६३	रोदसी	६०, १३९
रादले	२८	रोदितोः	९४, १४२
राधः	८०	रोधचक्राः	७६
रायः	९०	रौति	९
रासभाः	९४	रौहिणः	१०१
राका	१३९		
राजः	११५	ल	
राष्ट्री	११४	लोहम्	९१
रिपः	(६३)	लिङ्गकाः	११६
रिपुः	६३,८३	लितगुलौ	
रिति	१९	व	
रिञ्चति	२	वसवः	११२, १४४
रिक्थम्	९०	वकारः	११५
रिशा	८३	वज्रीभिः	१२१
रिका	८३	वरुथम्	८९, १२३
रिम्बा	८३	वणिजः	१२८
रिशादसः	११५	वनस्पतिः	१३३
रुद्रः	९७,१०१,१२९	वसन्तः	१३६
रुमथा	११६	वरुणः	१३७
रुपंकिः	११६	वगनुः	१०२
रुजानाः	७६	वसा	१०२

वज्रः	१०४
वधः	१०३,१०४
वयः	१०३
वर्गः	१०३
वहाः	७६
वक्षणाः	७६
वनर्गुः	८३
वयुनम्	८४
वनः	८८
वत्रिः	७९
वर्पः	७९
वपुः	७५,७९
वर्हिः	९३
वसु	९०
वर्म	८९
वराहः	१०१
वलः	१०१
वस्तोः	१११
वनम्	७५,१११
वसा	१०२
वर्हिम	३
वनोति	३
वनति	६
वल्गूयति	९
वन्दते	९
वदति	१६,२७
वक्षति	२८
वनेमहि	१२
वयति	१५
ववित्रिपुः	६८
वरिषीः	६८
वस्वी	७४
वरुणः	७५
वलिशानः	१०१
वाजः	८८
वातः	१३७
वाक्	१३९
वाजिनः	१४४
वाल्हा	११५
वाते	११६
वालिनि	११६
वामस्य	११६
वायुः	१३७
वास्तोष्पति	१३७
वाजरान्ध्यम्	११५
वाजगन्ध्यम्	११५
वाजी	८३
वामम्	९०
वाघतः	९६
वाजिती	११०
वाजिनीवती	११०
वातरंहा	१०६
वाणी	१०२
वाशी	१०२
वाणीवी	१०२
वाणः	१०२
वायि	२

वाञ्छति	३
वादयति	९
वाद्यते	२७
वाचौष्टयति	४१
वाः	७१
वारि	७५
वासरम्	१११
विश्वकर्मा	१३७
विधाता	१३७
विराट्	१०२,११९
विश्वानरः	१४२
विवस्वान्	११६,१४३
विश्वेदेवा	१४४
विश्वाहा	११६
विजाम्नि	११६
विपश्य (त)	११६
विष्णु	९१,१३४,१४२
विषा	१०२
विद्युत	१०४
विवाक्	१०५
विखादः	१०५
विद्रधे	११५
विपुण	११५
विदथानि	११५
विजामातुः	११५
विप्रः	८५
विप्रः	८५
विश्वरूपा	९४
विशः	७५
विवस्वन्तः	७१
विनङ्गसौ	८१
विषाः	८२
विदथः	९५
विशत	९८
विभावरी	११०
विष्णु	१०८
विधेम	१०
विवासति	१०
विस्वति	३३
विस्याप्ये	३३
विन्दति	४०
विश्वम्	६६
विहायः	६८
विरप्शी	६८
विष्टी	६१
विषाणे	६०
विषम्	७५
विस्रुतम	७५
वीडु (तु)	१०३
वृषाकपिः	१३९
वृषाकपायी	१४४
वृते	११६
वृत्रतूर्ये	१०५
वृत्रम	९०
वृक्तबर्हिषः	९६
वृकः	८३,९६
वृत्रः	१००
वृषन्धिः	१००
वृद्धौ	४१

वृद्धेः	१६	व्रीहि	११६
वृजिनम्	६३	श	
वेदः	६१,८०,९५;११६	शची	८४,१०२
वेनः	८५	शर्म	८७
वेश्म	८९	शरणम्	८७
वेपः	६१,९५	शर्याः	८२
वेति	३	शक्करी	८२
वेष्टि	३	शब्दयति	८
वेदयति	९	शशमानः	७
वेनति	९,१५	शरु	२८
वेति	१५	शर्धति	३७
वेवेष्टि	१५	शमलम्	६३
वैश्वानरः	१४३	शतरा	६४
वैतसः	१२३	शश्वत्	६६
वोपा	७४	शतम्	६६
व्यापि	२	शकम्	६१,७५
व्यानशे	२	शर्मा	६१
व्याखदि	२८	शक्तिः	६१
व्यानशिः	६६	शवः	७१,८८,११६
व्युच्छति	२८	शब्दः	१०२
व्योम	७१,९८,९८	शस्वः	१०४
व्योमनी	६६	शस्वरम्	७१
व्रजिः	८३	शर्वरी	७४
व्रन्दी	११५	शमोप्यात्	११६
व्रजः	१०१	शाखा	८२
व्रतम	६१	शाहः	८८
व्राताः	७८	शार्घः	१०३
व्राल्म	११६	शावः	१०३
व्रात्य	१३०	शातवन्तः	६४
विशः	८२	शिक्षति	३७
		शिल्पम्	६१,६४

शिवम् ३४
शिरिणा ७४
शिभम् १०६
शुक्रम् ७१
शुभम् ७१
शुनम् ६४
शुम्भति ३५
शुरुधः १०६
शुष्मम् १०३
शुष्णम् १०३
शूर्ताः १०६
शूषनाः १०६
शूषम् ६४
शृङ्गाणि २०
शृणति १९
शेपः ८७
शेपः १२३
शेवृधम् ६४
शेवम् ६४
शोचिः २०
शोकी ७४
शोभते ३५
शंसा १०६
शं ६४
शंवाता ६४
श्नथीत १९
श्यावाः ९४
श्यावी ७४
श्येनासः ९३
श्रवः ८८
श्रायन्त इव १०६
श्लाघ्यम् २७
श्लिष्यति ५४
श्लोकः १०२
श्वघ्नी १२७
श्वसति १८
श्वात्रम् ९०
श्वापदः ११६
श्वेत्या ११०

स

सचनम् ९५
सचाधः ८६
सगरः ९८
सलिलम् ९८
समुद्रः ९८
सस्निः १००
सस्वः १०७
सरस्वती १०२,१३९
सप्ते २
सपति ९
सहोति
सहस्रम् ६६
सरिरम् ६६
सत्रा ७१
सहः १०३
समनीके १०१
सङ्का १०५
समनम् १०५

समत्सु	१०५	सविता	१४७
समरणे	१०५	सप्त ऋषयः	११२,१४४
समोहे	१०५	सानौ	१०१
समर्ये	१०५	साध्यासः	११२
सचा	११५	साचीवित्	१०६
सललूकम	११५	सायकः	१०४
सवीमनि	११५	सासुघति	२७
सदान्वे	११५	सादरे	२८
सप्तप्रेतः	११६	साधते	२०
सगणाः	११६	साध्याः	१४४
सर्वेतभ्यः	११६	सिरिः	९८
सतः	११८	सिस्नते	२
सरस्वत्यः	७६	सिषक्ति	२३
ससम्	८८	सिक्तः	११६
सप्तिः	९३	सिन्धवः	७६
सवः	६१	सिनम्	८८
सरः	७५	सिनीवालीः	१३८
सहः	७५	सीराः	७६
सणीर्कम्	७५	सुन्नावरी	११०
सक्ष	७५	सुपर्णासः	११२
सदन	७५	सुखेन	३८
सत्यम्	७५	सुदिनम्	६४
सत्	७५	सुखस्य	६४
सर्वम	७५	सुनिः	११६
सर्पिः	७५	सुमतिः	११६
सर्गाः	७५	सुतम्	८८
सरस्वान्	१३७	सुपर्णा	८८
सरमा	१३९	सुक्षेमम	७५
सरण्यूः	१३९		

सुरा ७५
सुखम् ७५
सुपर्ण १४३
सुधि १०६
सूरिः ९९
सूनरी ११०
सूनृतावरी ११०
सूर्पा १०२,१४४,१४७
सूर्क्षति १२८
सूनुः ८७
सूनृता ८८
सृकः १०४
सृजति २०
सेवते ९
सेचति २३
सेचते २३
सेचने २३
सेवति ४७,५६
सेने १०५
सोमः १३४,१३८
संख्ये ११५
संयोगः ११५
स्तरते १६
स्तर्पति ६
स्तृपुते १९
स्तायु ९७
स्तोतुः ८७
स्तोभति ९
स्तौति ८
स्तृभिः १२०
स्तम्भः १३७
स्नेह (य) ति १८
स्पृधः १०५
स्पर्धायाम् २८
स्फूर्जति ६
स्यूमकम् ६४
स्यन्द्रासः १९३
स्रोशित ४३
स्रोत्याः ७६
स्रवः ७१
स्रध्नाति १९
स्वः ८८,१०८
स्वयम्भूः ९८,१०८
स्वसराणि १११
स्वाहा १०२
स्वरः १०२
स्वनः १०२
स्वादने २८
स्वस्त्ययलेपी ६२
स्वपे २२
स्वरति २०
स्वारम १०६
स्वसृतः ७६
स्वधा ८८
स्वसार ८२
स्वधे ६०
स्वर्गीकरम् ७५
स्वाहा १०२
स्वाहा १३३

ह

हर्यति ३

हरः	१८,२७	हकिर	१२६
हाठी	१८	क्ष	
हविः	७५	क्षयति	२१,११६
हरितः	७६,८२	क्षये	४२
हरस्वत्यः	७६	क्षमा	७२
हरी	९४	क्षपा	७४
हरय	९४	क्षत्रम्	७५,९०
हरितः	९४	क्षपः	७५
हयः	९३	क्षरम्	७२
हरितम्	९१	क्षया	८८
हर्म्यम्	८९	क्षराः	७१
हिनोति	१६	क्षा	७२
हिरण्यम्	९१	क्षितिः	७२
हिरक	१०७,१०९	क्षितयः	७८
हिमा	७४	क्षौरम्	७५
हूर्चि	२७	क्षु	८८
हूणीय	२६	क्षुम्पम्	११५
हूणीयते	१८	क्षेत्रम्	९०
हृष्यति	२०	क्षेत्रस्पतिः	१३७
हेडते	१८	क्षोणी	६०,७२
हेडः	१८	क्षोदः	७५
हेम	७५	क्ष्मा	६२
होत्रा	९७,१०२	त्र	
हंसासः	९३	त्रिपि	२
हादनम	७५	त्रपुः	७४
हादते	७	त्रपुषी	१०४
हादयति	७,५७	त्रिवृद् रथंतम्	१३६*
हादनम्	७५		

* यह पता गणों का है पृष्ठों का नहीं

॥ ओ३म् ॥

सूचीपत्र ।

संस्कृत के अनमोल रत्न ।

अर्थात् वेदों, उपनिषदों, दर्शनों, धर्मशास्त्रों और इतिहास ग्रन्थों के शुद्ध, सरल और प्रामाणिक भाषा अनुवाद ।

ये भाषानुवाद पं० राजाराम जी प्रोफैसर डी० ए० वी० कालेज लाहौर के किये ऐसे बढ़िया हैं, कि इन पर गवर्नमिन्ट और यूनीवर्सिटी से पं० जी को बहुत से इनाम मिले हैं। योग्य २ विद्वानों और समाचारपत्रों ने भी इनकी बहुत बड़ी प्रशंसा की है । इन प्राचीन माननीय ग्रन्थों को पढ़ो और जन्म सफल करो ॥

(१) श्री वाल्मीकि रामायण—भाषा टीका समेत। वाल्मीकि कृत मूल श्लोकों के साथ २ श्लोकवार भाषा टीका है। टीका बड़ी सरल है। इस पर ७००) इनाम मिला है। भाषा टीका समेत इतने बड़े ग्रन्थ का मूल्य केवल ६।)

(२) महाभारत—अनावश्यक भाग छोड़ अठारह पर्व भाषा टीका समेत। इस की भी टीका रामायणवत् ही है। मूल्य केवल १२)

(३) भगवद्गीता—पद पद का अर्थ, अन्वयार्थ और व्याख्यान समेत। भाषा बड़ी सुपाठ्य और सुबोध। इस पर ३००) इनाम मिला है मूल्य २।) गीता हमें क्या सिखाती है ।-)

(४) ११ उपनिषदें—भाषा भाष्य सहित—

१–ईश उपनिषद् ≡)	७–तैत्तिरीय उपनिषद् ॥)
२–केन उपनिषद् ≡)	८–ऐतरेय उपनिषद् ≡)
३–कठ उपनिषद् ।≡)	९–छान्दोग्य उपनिषद् २।)
४–प्रश्न उपनिषद् ।-)	१०–बृहदारण्यक उपनिषद् २।)
५,६–मुण्डक और माण्डूक्य दोनों इकट्ठी ।≡)	११–श्वेताश्वतर उपनिषद् ।-)
	उपनिषदों की भूमिका ।-)

(५) मनुस्मृति–[१] मूल श्लोक मोटे टाइप में [२] श्लोकवार टीका बड़ी सरल और आशय पूरा स्पष्ट कर दिया है [३] मनुस्मृति

पर जो पुरानी सात टी[illegible] उन जहां कहीं अर्थों में भेद हुआ है, वे भेद भी टिप्पणी में स्पष्ट कर[illegible] हैं [४] सब से बढ़ कर यह, कि मनुस्मृति का जो २ श्लोक बौधायन, विषय, वौधायन, वासिष्ठ गौतम, आपस्तम्ब याज्ञवल्क्य वा विष्णु स्मृति के साथ मिलता है, वहां उन के भी पते दिये हैं [५] आदि में एक सविस्तर भूमिका में अनेक विषयों पर विचार किया है [६] विषय सूची बड़ा स्पष्ट है। (७) श्लोक सूची भी दिया है। इतने बड़े परिश्रम से ग्रन्थ बहुत ही उपयोगी बना है, और ग्रन्थ भी बहुत बड़ा हो गया है। मूल्य तो भी ३।) मात्र है।

(६) निरुक्त—इस पर भी २००) इनाम मिला है ४॥)

७–योगदर्शन	१।)	१५–दिव्य जीवन	१)
८–वेदान्त दर्शन	४)	१६–आर्य पञ्च महायज्ञ पद्धति	।–)
९–वैशेषिक दर्शन	१॥)	१७–स्वाध्याय यज्ञ	१)
१०–सांख्य शास्त्र के तीन प्राचीन ग्रन्थ	॥।)	१८–वैदिक स्तुति प्रार्थना	≡)
११–नवदर्शन संग्रह	१।)	१९–पारस्कर गृह्यसूत्र	१॥=)
१२–आर्य-दर्शन	१॥	२०–बाल व्याकरण इस पर २००) इनाम मिला है	॥)
१३–न्याय प्रवेशिका	॥=)	२१–सफल जीवन	॥।
१४–आर्य-जीवन	१॥)	२२–प्रार्थना पुस्तक	–)॥

२३–हिन्दी टीचर–अंग्रेजी से हिन्दी सीखने की अनुपम पुस्तक ॥।)

२४–द्रौपदी का पति केवल अर्जुन था–यह महाभारत के ही प्रमाणों से दिखाया गया है =)

२५–नल दमयन्ती–नल और दमयन्ती के अद्वितीय प्रेम, विवाह विपद् तथा दमयन्ती के धैर्य कष्ट और पातिव्रत्य का वर्णन।)

वेद और महाभारत के उपदेश –)।	वेद मनु और गीता के उपदेश –)॥
वेद और रामायण के उपदेश –)।	वैदिक आदर्श)॥
	हिन्दी गुरुमुखी –)

नोट—कार्यालय की इन अपनी पुस्तकों के सिवाय और भी सब प्रकार की पुस्तकें रिआयत से भेजी जाती हैं॥

मिलने का पता—

मैनेजर आर्य-ग्रन्थावलि लाहौर।